

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАВЧАЛЬНО-НАУКОВА УСТАНОВА
«АКАДЕМІЯ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ»**

ОЛЕЙНІКОВА Людмила Григорівна

УДК 336.221.4

**ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ
СИСТЕМ ОПОДАТКУВАННЯ**

08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державній навчально-науковій установі «Академія фінансового управління», м. Київ.

Науковий консультант:

доктор економічних наук, професор,
академік НАН України, заслужений
економіст України

Єфименко Тетяна Іванівна,
Державна навчально-наукова установа
«Академія фінансового управління»,
президент.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
Мельник Віктор Миколайович,
Державна освітня установа «Навчально-
методичний центр з питань якості освіти»,
директор;

доктор економічних наук, професор
Пасітко Тетяна Василівна,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима
Гетьмана», професор кафедри фінансів;

доктор економічних наук, професор
Швабій Костянтин Іванович,
Університет державної фіскальної служби
України, професор кафедри податкової
політики.

Захист відбудеться 14 травня 2021 року о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.853.01 Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління» за адресою: 01054, м. Київ, вул. Олеся Гончара, 46/48.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління» за адресою: 01014, м. Київ, бульвар Дружби народів, 38.

Автореферат розіслано 14 квітня 2021 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. С. Гасанов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Системи оподаткування багатьох країн протягом останніх трьох десятиліть зазнали суттєвих трансформацій внаслідок прискорення глобалізаційних та інтеграційних процесів, формування нових держав, розширення Європейського Союзу в східно-європейському напрямі, зміцнення існуючих та утворення нових регіональних економічних союзів й розвитку зон вільної торгівлі, посилення інституціональної могутності мультинаціональних корпорацій (англ. Multinational companies, далі MNC), ролі міжнародних фінансових організацій, зростаючої інтернаціоналізації, віртуалізації ланцюжків створення доданої вартості, офшоризації міжкраїнних грошових потоків, цифровізації національних економічних і фінансових систем. Імпульсами істотних змін також стали світові фінансові кризи 1998 і 2008-2009 рр., неочікувана глобальна пандемія COVID-19 та всеохоплююча економічна рецесія на тлі геополітичних суперечностей і конфронтації економічних інтересів у сфері міжнародної торгівлі, загострення глобальної конкуренції на ринках товарів і послуг, капіталів, робочої сили і первинних ресурсів.

Оновлені виклики та загрози невизначеності, кризовості потребували від суверенних систем оподаткування не тільки адаптації до нових умов, але й активного впливу за допомогою інструментів та заходів податкової політики на сталий розвиток, інноваційні процеси в економіці і забезпечення балансу інтересів держави, приватного бізнесу, вразливих верств населення. У глобальному середовищі, що динамічно змінюється, конкурентоспроможність систем оподаткування та відповідних національних економік залежатиме від їх здатності дотримуватися принципів соціальної справедливості, достатності, недискримінаційності, економічної доцільності та визначеності, що є вкрай актуальним для України. Зазначені нові реалії потребують не тільки фіксації, а насамперед, адекватного наукового осмислення, гармонізації та обґрунтування креативних підходів до якісних і кількісних характеристик конкурентоспроможних систем оподаткування, що є необхідною умовою їх цілеспрямованого формування шляхом ухвалення відповідних управлінських рішень. Наприкінці 70-х – на початку 80-х років минулого століття розгорнулися ініційовані Всесвітнім економічним форумом мультидисциплінарні дослідження умов, факторів, механізмів та індикаторів конкурентоспроможності національних економік. Але проблематика конкурентоспроможності систем оподаткування до сьогодні не знайшла свого достатнього й адекватного відбиття в методології, теорії та практиці оцінювання глобальної конкурентоспроможності.

Перші дослідження окремих проблем конкурентоспроможності систем оподаткування розпочалися в США ще у 10-х 30-х роках минулого століття у зв'язку з практикою податкової конкуренції між штатами, чому сприяли численні відмінності та особливості податкового законодавства. Авторами таких досліджень, котрі мали переважно емпіричний та прикладний характер, стали Т. Адамс (T. Adams), Ч. Баллок (C. Bullock), Ч. Бікердайк (C. Bickerdike), Дж. Брайндлі (J. Brindley), У. Девіс (W. Davis), Х. Девенпорт (H. Davenport), А. Джонсон (A. Johnson), М. Ньюкоммер (M. Newcomer), Е. Перкінс (E. Perkins), К. Плен (C. Plehn), Е. Селігмен (E. Seligman), Ф. Тауссіг (F. Taussig), Р. Томас (R. Thomas), Р. Уїттен (R. Whitten), Х. Фрідмен (H. Friedman), Х. Хейс (H. Hayes)

та ін. Протягом двох повоєнних десятиліть зазначена проблематика висвітлювалась Х. Аленом (H. Allen), Р. Блафом (R. Blough), Г. Рідом (G. Reed), Е. Рольфом (E. Rolph), Е. Смітом (E. Smith), М. Уолкером (M. Walker), Дж. Філліпсом (J. Phillips), Х. Хендерсоном (H. Henderson) та ін.

У подальшому роботи П. Кругмана (P. Krugman), М. Портера (M. Porter), Дж. Сакса (J. Sachs), Дж. Стіглера (G. Stigler), Дж. Стігліца (J. Stiglitz), К. Шваба (K. Schwab) з питань теорії та практики міжнародної конкуренції, глобальної конкурентоспроможності окреслили певні рамкові умови та створили загальне теоретичне підґрунтя для пов'язаних досліджень конкурентоспроможності систем оподаткування. Починаючи з 80-х та до кінця 90-х років сформувався цілісний самостійний напрям досліджень податкової конкуренції, який розвинувся протягом наступних двох десятиліть, чому сприяли, насамперед, роботи Дж. Уілсона (J. Wilson), С. Буковецькі (S. Bucovetsky), Х. Зінна (H. Sinn), В. Танзі (V. Tanzi), Дж. Едвардса і М. Кіна (J. Edwards & M. Keen), А. Разін і Е. Садка (A. Razin & E. Sadka), М. Деворо, Б. Локвуда і М. Редано (M. Devoreux, B. Lockwood & M. Redoano), С. Уінтера (S. Winter), П. Еггера і Х. Раффа (P. Egger & H. Raff) та ін.

Вітчизняні вчені зробили свій внесок у дослідження різноманітних методологічних, теоретичних та прикладних проблем формування, функціонування й розвитку податкових систем, удосконалення фіскальної політики і системи управління державними фінансами в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів, гармонізації національного податкового законодавства із директивами ЄС, забезпечення фіскальної стійкості й конкурентоспроможності. Серед цих вчених: В. Андрущенко, О. Білорус, С. Брехов, Р. Балакін, З. Варналій, О. Василюк, В. Вишневецький, В. Геєць, С. Гасанов, А. Гриценко, А. Даниленко, Л. Демиденко, А. Десятюк, Т. Сфименко, Я. Жаліло, В. Завгородній, Т. Затонацька, Ю. Іванов, Б. Кваснюк, А. Келічавий, В. Корогун, Т. Коцюк, А. Крисоватий, В. Кудряшов, М. Кучерявенко, Л. Ловінська, І. Луїна, І. Лютий, В. Мельник, В. Новицький, Я. Олійник, В. Опарін, К. Павлюк, Т. Паєнко, І. Пель, К. Проскура, Я. Самусевич, А. Соколовська, Л. Тарангул, О. Тимченко, В. Федосов, І. Чернодід, Л. Шабліста, К. Швабій та ін.

Втім існує необхідність виокремлення самостійного напрямку досліджень процесів формування конкурентоспроможних систем оподаткування в умовах нової економічної реальності та асиметрії податкової інформації, національного та глобального конкурентного середовища, виявлення взаємозв'язків тенденцій конкуренції, гармонізації та уніфікації систем оподаткування, обґрунтування класифікаційних ознак та парадигми оцінювання конкурентоспроможності зазначених систем, шляхів підвищення конкурентоспроможності системи оподаткування в Україні. Зазначене зумовило вибір теми, її актуальність, мету та завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось згідно з Тематичними планами науково-дослідних робіт ДНУ «Академія фінансового управління» (2010-2014 рр.), погодженими Міністерством фінансів України в межах тем НДР: «Дослідження шляхів уніфікації термінологічно-понятійного апарату національного та

міжнародного законодавств з оподаткування» (ДР № 0110U007258; 2010-2011 рр.); «Політика формування доходів бюджету та податкового регулювання економіки на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України» (ДР № 0109U001969; 2009-2010 рр.); «Інституціональне та організаційне забезпечення податкового адміністрування в Україні» (ДР № 0112U003357; 2012-2014 рр.); «Удосконалення системи оподаткування в контексті підвищення її інституційної конкурентоспроможності» (ДР № 0113U004819; 2013-2014 рр.); «Механізми фінансового управління, спрямовані на зменшення тіньових операцій у реальному секторі економіки» (ДР № 0114U004450; 2014 р.).

Особистий внесок автора полягає в: розробленні пропозицій щодо систематизації та узгодження термінологічно-понятійного апарату національного податкового законодавства із законодавством країн ЄС; аналізі економіко-інституціонального середовища функціонування системи оподаткування, оцінюванні результативності податкового адміністрування; класифікації тіньових економічних операцій та типологізації схем ухилення від сплати податків; обґрунтуванні пропозицій щодо удосконалення методів адміністрування податків та розбудови відповідних інститутів для зменшення тіньових операцій у реальному секторі економіки, а також контролю податкових зобов'язань юридичних і фізичних осіб; визначення чинників інституціонального характеру, що впливають на формування конкурентних переваг системи оподаткування та пропозицій щодо оцінювання її конкурентоспроможності.

Дисертаційне дослідження виконувалось, окрім того, згідно з Тематичними планами науково-дослідних робіт ДІНУ «Академія фінансового управління» (2015-2017 рр., 2018-2020 рр.), погодженими Відділенням економіки НАН України, Міністерством фінансів України, Міністерством освіти і науки України в межах тем ПДР: «Удосконалення податкової системи в умовах децентралізації державної влади» (ДР № 0115U000938; 2015-2017 рр.); «Практичні заходи із запобігання, виявлення і припинення корупційних правопорушень в органах державної фіскальної служби України з урахуванням світового досвіду» (ДР № 0115U006439; 2015р.); «Трансформація спрощеної системи оподаткування в контексті європейських підходів до державної підтримки малого та мікробізнесу» (ДР № 0118U000281; 2018-2020 рр.); «Інституційні засади залучення коштів для розвитку закладів вищої освіти: бюджетно-податкові аспекти, контроль і аудит» (ДР № 0119U100938; 2019-2020 рр.).

Особистий внесок автора полягає в: дослідженні ролі податкових стимулів та спеціальних режимів оподаткування під час формування механізму державної підтримки суб'єктів господарювання та обґрунтуванні пропозицій, спрямованих на запобігання спотворенню національного конкурентного середовища і забезпечення рівних конкурентних умов ведення бізнесу, зокрема малого; розробленні пропозицій, щодо оптимізації ролі оподаткування для зміцнення конкурентних переваг економічної системи на основі розвитку наукової та освітньої діяльності як бази відтворення людського капіталу, R&D та інноваційної активності; обґрунтуванні напрямів протидії корупції у фіскальних органах та розробленні комплексу заходів щодо протидії корупційним порушенням у фіскальних органах як вагомій інституціональній детермінанти забезпечення конкурентоспроможності системи оподаткування.

Наукові положення, висновки і пропозиції автора використано при виконанні першого етапу проєкту ДНУ «Академія фінансового управління» з Національним фондом досліджень України за темою «Фіскальна та монетарна безпека національної економіки в умовах глобальних викликів і загроз, пов'язаних з пандемією COVID-19» (ДР № 0120U104744; 2020 р.).

Особистий внесок автора полягає у виявленні основних тенденцій щодо змін пріоритетів, форм і механізмів реалізації податкової політики країн в умовах протидії розмиванню податкової бази та виведенню прибутку з-під оподаткування в міжнародному економічному середовищі і запровадження наднаціональних механізмів обмеження податкової конкуренції шляхом імплементації плану BEPS в національних юрисдикціях; обґрунтуванні концептуальних підходів до організації інформаційного середовища в податкових цілях на рівні національного та наднаціонального обігу податкової інформації, виявленні інституціональних проблем приєднання країни до міжнародного автоматичного обміну даними в податкових цілях.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне обґрунтування методологічних і теоретичних засад, прикладних підходів, принципів цілепокладання щодо визначення напрямів, розроблення ефективних механізмів, пропозицій та рекомендацій застосування адекватного реальному стану економіки фіскального та інституціонально-організаційного інструментарію формування конкурентоспроможної національної системи оподаткування в умовах глобальних викликів і загроз. Для досягнення цієї мети було поставлено такі задачі:

- розкрити основні напрями еволюції досліджень систем оподаткування в умовах національного та глобального конкурентного середовища;
- удосконалити теоретико-методологічний підхід до ідентифікації структури податкових систем у відповідності із сучасними тенденціями;
- визначити сутність та встановити зв'язок понять «конкуренція» та «податкова конкуренція», «конкурентоспроможність системи оподаткування», довести внутрішню методологічну неспроможність і непридатність терміна «конкурентоспроможність податкової системи» з погляду його понятійної сутності;
- розкрити взаємозв'язки тенденцій конкуренції, гармонізації та уніфікації податкових систем з цілями формування конкурентоспроможних систем оподаткування;
- довести необхідність оцінки та розробити методологічний підхід до визначення індексу конкурентоспроможності системи оподаткування на основі використання інтегрального показника;
- розробити методологічний підхід до оцінки динаміки інтегрального індексу конкурентоспроможності систем оподаткування шляхом використання регресійного аналізу та побудови тренду рівня конкурентоспроможності;
- обґрунтувати визначення рівня конкурентоспроможності системи оподаткування на основі економетричної моделі;
- довести необхідність удосконалення контролю та протидії ухиленню від сплати податків і тіншовим операціям юридичних осіб, як елементу конкурентних переваг системи оподаткування.

- обґрунтувати трансформацію сучасних методів контролю доходів фізичних осіб та застосування комплексного контролю за їхніми доходами;
- довести необхідність розширення параметрів оцінки результативності податкового адміністрування та удосконалити систему показників такої оцінки для використання в Україні;
- з'ясувати особливості обігу податкової інформації та обґрунтувати концептуальні підходи до організації інформаційного середовища в податкових цілях;
- аргументувати сучасні методичні підходи до боротьби з корупційними порушеннями у фіскальних органах;
- обґрунтувати концепцію підвищення конкурентоспроможності системи оподаткування України.

Об'єктом дослідження є процес розвитку та функціонування систем оподаткування.

Предметом дослідження визначено сукупність теоретико-методологічних, методичних і прикладних питань оцінки та формування конкурентоспроможності систем оподаткування.

Методи дослідження. Реалізацію завдань дослідження забезпечено за допомогою загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, зокрема: абстрактно-логічного, системного підходу, монографічного – при розкритті теоретико-методологічних підходів та здійсненні теоретичних узагальнень щодо предмету та об'єкту дослідження, аналізі трансформації систем оподаткування та підходів до визначення їх конкурентоспроможності, визначенні класифікаційних ознак конкурентоспроможності систем оподаткування, обґрунтуванні її детермінант, формуванні висновків дослідження (розд. 1–3); економіко-математичного моделювання, аналізу і синтезу, статистичного та порівняльного аналізу, розрахунково-конструктивного та експериментального – для визначення структурно-інституціональних і функціональних характеристик, а також дослідження трансформаційних процесів у сфері оподаткування та формування конкурентоспроможності систем оподаткування, проведення порівняльних зіставлень та аналізу сучасного стану конкурентоспроможності систем оподаткування, застосування економетричної моделі й визначення рівня конкурентоздатності, виявлення залежності розрахованих значень індексу від заданих характеристик, побудови тренду рівня конкурентоспроможності (розд. 3–4); теоретичних узагальнень та методу дослідження нормативно-правової бази для формулювання висновків та розроблення пропозицій (розд. 1–5).

Інформаційною базою дослідження стали: міжнародні багатосторонні конвенції та угоди, нормативно-правові акти Верховної Ради України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативні акти центральних органів виконавчої влади, дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної податкової служби України, Державної фіскальної служби України. У роботі використано статистичні бази, аналітичні матеріали, оперативні дані та дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), Світового банку, Міжнародного валютного фонду (МВФ), Європейської комісії, статистичної

служби Європейського Союзу, провідних вітчизняних та зарубіжних наукових центрів та університетів, наукові статті й монографії, аналітичні й експертні матеріали зарубіжних, вітчизняних вчених та експертів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розв'язанні актуальної наукової проблеми обґрунтування науково-методологічних засад оцінки конкурентоспроможності системи оподаткування та розробці ефективного управлінського механізму, методичних підходів та пропозицій для забезпечення конкурентоспроможності системи оподаткування в сучасних умовах. У дисертаційному дослідженні

вперше:

- запропоновано методологічний підхід до визначення рівня конкурентоспроможності систем оподаткування на основі розрахунку інтегрального індексу, який враховує дванадцять складових, що характеризують систему оподаткування за напрямками на макро - та мікрорівні, де на макрорівні застосовано загальноприйняті фіскальні індикатори, а на мікрорівні – транзакційні витрати економічних агентів щодо адміністрування податків та умов ведення бізнесу, навантаження на інвестиції, фінансовий результат компаній та оплату праці;

- розроблено та обґрунтовано методологічний підхід до оцінки динаміки інтегрального індексу конкурентоспроможності систем оподаткування шляхом використання регресійного аналізу, що дозволило визначити його тренд та виявити резерви підвищення в майбутньому, оцінити чутливість до зміни окремих складових індексу;

- визначено вагомість кожної складової інтегрального показника конкурентоспроможності системи оподаткування та ступінь її впливу на індекс, що дало змогу розробити методологічний підхід до оцінки конкурентоспроможності систем оподаткування на основі економетричного моделювання за допомогою побудови множинної лінійної регресії й виявити залежність розрахованих значень індексу від заданих характеристик та їх взаємовплив за допомогою коефіцієнтів кореляції;

- розроблено концептуальні підходи до організації інформаційного середовища в податкових цілях на рівні національного та наднаціонального обігу податкової інформації щодо фізичних та юридичних осіб, які враховують еволюційні зміни в економічному середовищі, динамізм, глобалізацію та цифровізацію економічних процесів і дозволяють оперативну отримувати інформацію зі спеціальних уніфікованих баз на національному рівні, зіставляти її з інформацією на глобальному рівні, забезпечувати їх синергетичний ефект у цілях боротьби з міжнародними схемами ухилення від оподаткування і посилення ефективності податкового контролю, де основним завданням середньострокової перспективи є впровадження стандарту автоматичного обміну інформацією CRS (Common Reporting Standard);

- обґрунтовано концепцію підвищення конкурентоспроможності системи оподаткування України, що визначає цілі, завдання, методи та інструментарій, призначенням якого є моніторинг поточного стану конкурентоспроможності системи оподаткування, прогнозування її динаміки, формування і реалізацію інституціонального середовища, а також комплекс методичних і практичних

заходів, спрямованих на підвищення рівня конкурентоспроможності системи оподаткування шляхом забезпечення підручтя для підготовки якісних управлінських рішень, спрямованих на досягнення цілей соціально-економічного розвитку країни;

удосконалено:

- науково-теоретичні засади ідентифікації структури податкової системи, яку, на відміну від традиційних підходів, доповнено: а) підсистемою інформаційного забезпечення, яка включає форми звітності, статистичні дані та будь-яку іншу інформацію, відображає рівень надходжень і специфіку податкових відносин держави та платників і спрямована на зниження асиметрії податкової інформації на національному рівні, підвищення якості податкового контролю й адміністрування; б) підсистему адміністрування доповнено складовими сервісно-роз'яснювальної роботи, податкового контролю, інформаційно-аналітичної роботи, вирішення податкових спорів, функціонування яких сприятиме добровільному дотриманню податкового законодавства; в) коло суб'єктів податкових відносин доповнено судовими органами як такими, що суттєвим чином впливають на практику нормозастосування в податковій сфері та захист прав усіх учасників податкового процесу;

- практичний підхід до контролю та протидії ухиленню від сплати податків і тіншовим операціям, що ґрунтується на їх класифікації та структуруванні; в основу такого підходу покладено: реалізацію ризико-орієнтованої системи податкового контролю, спрямованої на зниження адміністративного тиску на сумлінних платників податків та перенесення контрольних-перевірочних зусиль на суб'єктів господарювання із високим ступенем ризику ухилення від оподаткування; концептуальні основи організації контролю на засадах превалювання суті господарських процесів над їх формою та спрощення вимог до облікової первинної документації. Запропонований підхід спрямовано на розширення застосування методів перевірок діяльності суб'єктів господарювання, які не обліковують господарські операції.

- методичні підходи щодо моніторингу та комплексного контролю за доходами фізичних осіб в Україні, як кінцевих бенефіціарів суб'єктів господарювання, шляхом впровадження механізмів стимулювання добровільного розкриття інформації в податкових цілях та впровадження методів контролю і моніторингу реального способу життя фізичних осіб у порівнянні із легально отриманими сумами доходів, з яких ними сплачені податки;

- систему показників оцінки результативності податкового адміністрування та методику їх розрахунку для використання в Україні шляхом розширення індикаторів моніторингу на принципах транспарентності та підзвітності, що передбачає не лише систематичний аналіз показників ефективності адміністрування окремих податків та кількісних показників за напрямками мобілізації, донарахування і оскарження, але й якісну оцінку роботи окремих підрозділів за напрямками: сервісно-роз'яснювальна робота, апеляційне та судове оскарження, робота із податковим боргом, якість контрольних-перевірочної роботи та її результативність, а також моніторинг індексу витрат на мобілізацію податків до бюджетів. На відміну від стандартизованої оцінки результативності податкового адміністрування на основі податкового розриву або Методики

діагностики податкового адміністрування TADAT (the Tax Administration Diagnostic Assessment Tool), запропонована система показників забезпечує можливість для аналізу ефективності діяльності податкового відомства як на макрорівні, так і на рівні окремих підрозділів та напрямів роботи;

- структурно-логічну схему протидії системній корупції у фіскальних органах як вагомої інституціональної детермінанти забезпечення конкурентоспроможності системи оподаткування, що передбачає комплекс заходів із запобігання, виявлення та припинення корупційних порушень у фіскальних органах, який включає: а) методологічний підхід до оцінки рівня корумпованості органів та підрозділів ДПС і ДФС, який, на відміну від існуючих, визначає комбіноване застосування аналізу показників викриття фактів корупції (на постійній основі) та методів соціологічного дослідження (вибірково, як додатковий стосовно підрозділів); б) обґрунтування та розробку методів викриття корупційних злочинів у фіскальних органах, які (злочини) ґрунтуються на прикритті схем ухилення від оподаткування (виявлення конкретних фактів корупції) на основі інструментів активної перевірки осіб, схильних до вчинення корупційних дій і виявлення латентної корупції, що, на відміну від існуючих, дозволяє найбільш ефективно задокументувати всю систему корупційних зв'язків; в) удосконалення нормативно-правового регулювання викриття ознак корупційних діянь і визначення їх як підстави для притягнення до відповідальності особи, у службовій діяльності якої викриті такі ознаки, що, на відміну від існуючих, передбачають використання методів податкового контролю, його організаційно-правового забезпечення для виявлення та припинення корупційних правопорушень у фіскальних органах;

набути подальшого розвитку:

- науково-теоретичний підхід до розуміння сутнісного зв'язку між категоріями «конкуренція» та «податкова конкуренція», який, на відміну від традиційних підходів, передбачає, що для виявлення проявів податкової конкуренції необхідна інституціональна основа процесу суперництва, яка визначає не лише прояви цього явища на мікрорівні, але і на мезо-, макро- і мега рівнях, із урахуванням пріоритетів бюджетно-податкової політики та умов соціально-економічного розвитку економічних систем;

- теоретичний підхід до встановлення зв'язку між змістом понять «податкова конкуренція» та «конкурентоспроможність системи оподаткування», який дозволив на основі аналізу сучасних теоретичних концепцій дійти обґрунтованого висновку, що податкова конкуренція як процес досягнення переваг в оподаткуванні не є однозначним чинником, що забезпечує конкурентоспроможність системи оподаткування, при цьому її детермінантами, на відміну від традиційних підходів, визначено інституціональну складову оподаткування та податкових режимів, структуру системи оподаткування, якість людського капіталу та рівень податкової культури, розвиненість інфраструктури, ступінь цифровізації економічних та податкових процесів, наявність і повноту податкової інформації, відкритість економічної системи, що відбивається на інноваційній, інвестиційній, інформаційній, виробничій, торговельній та податковій складових конкурентоздатності економічної системи, невід'ємною складовою якої є конкурентоспроможність системи оподаткування.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблені теоретико-методичні положення доведені до рівня конкретних практичних рекомендацій, спрямованих на формування конкурентоспроможної системи оподаткування України. Результати наукових досліджень були використані при розробці проектів нормативно-правових актів.

Основні положення, висновки й пропозиції дисертаційної роботи використано в практичній діяльності Міністерства фінансів України (довідка №11000-04/264 від 29.03.2018 р.), UNCTAD- ISAR (36 сесія ISAR) (лист б/н від 04.11.2019 р.), Державної податкової служби України (довідка №3926/6/99-00-18-03-01-06 від 18.02.2021 р.), Головного управління Державної фіскальної служби (ДФС) у Запорізькій області (довідка №11638 від 05.06.2015 р.), Криворізької центральної об'єднаної державної податкової інспекції Головного управління Державної фіскальної служби (ДФС) у Дніпропетровській області (довідка №4609/10/04-81-13 від 05.05.2015 р.), Департаменту фінансів Запорізької обласної державної Адміністрації (довідка №466 від 14.02.2013 р.), ПАТ «Запорізький автомобілебудівний завод» (довідка №00253/5 від 09.07.2012 р.), ТОВ Сокол-КР» (довідка №1060 від 19.06.2015 р.), ПАТ «Запоріжтрансформатор» (довідка №1180-431 від 02.07.2012 р.), а також під час виконання окремих досліджень ДННУ «Академія фінансового управління» (довідка №77025-07/310 від 31.12.2020 р.). Теоретичні розробки дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі Запорізького національного університету (№01-25/16 від 04.02.2013 р.), Національного університету Державної податкової служби України (довідка №47 від 30.12.2015 р.), ДВНЗ «Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана» (довідка б/н від 23 жовтня 2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні положення і висновки дисертації розроблено автором особисто і містяться в одноосібних наукових працях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише власні ідеї та пропозиції. Особистий внесок автора у працях, підготованих у співавторстві, конкретизований у списку публікацій. Матеріали кандидатської дисертації в роботі на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук не використовувались.

Апробація результатів досліджень. Наукові положення основних результатів дослідження та їх практичне застосування обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних і науково-методичних конференціях, круглих столах та симпозіумах, а саме: «Проблеми та перспективи розвитку регіональної економіки» (12-14 квітня 2012 р., м. Кременчук); «Актуальні питання фінансової та бюджетно-податкової політики в контексті реалізації Програми економічних реформ на 2010-2014 роки» (17-18 травня 2012 р., м. Київ); «Теорія і практика забезпечення ефективного розвитку суб'єктів ринку» (20 листопада 2012 р., м. Полтава); «Менеджмент у XXI сторіччі: методологія і практика» (16-17 травня 2013 р., м. Полтава); «Теорія і практика забезпечення ефективного розвитку суб'єктів ринку» (30 листопада 2013 р., м. Полтава); «Технології та методи піднесення економіки України» (29-30 травня 2014 р., м. Миколаїв); «Природокористування і сталий розвиток: економіка, екологія, управління» (10-11 квітня 2014 р., м. Ірпінь); «Ключеві впроєкти в

свременно та наука – 2014» (17-25 квітня 2014 р., м. Софія, Болгарія); «Виклики та перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях» (23-24 жовтня 2014 р., м. Запоріжжя); «Социальные и технологические аспекты ноосферы современного общества» (5 грудня 2014 р., м. Жовті води); «Проблеми та перспективи розвитку національної економіки» (4 березня 2015 р., м. Острог); «Перспективи розвитку національної економіки в умовах посилення глобалізаційних процесів» (15 травня 2015 р., м. Львів); «Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я» (20-22 травня 2015 р., м. Харків); «Логістичний менеджмент: проблеми та перспективи» (17-18 листопада 2016 р., м. Умань); «Маркетингові технології в умовах глобалізації економіки України» (29 листопада - 1 грудня 2017 р., м. Хмельницький); «Новые задачи в социально-экономическом и правовом развитии Республики Казахстан в свете реализации стратегии «Казахстан - 2050»: курс на расширение демократических основ общества» (8 грудня 2017 р., м. Алмати, Казахстан); «Актуальные проблемы бухгалтерського учета, аудита и анализа в условиях инновационного развития экономики» (22-23 грудня 2017 р., м. Алмати, Казахстан); «Виклики та перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях» (19-20 жовтня 2018 р., м. Запоріжжя); «Современные тенденции в развитии бухгалтерского учета, аудита и экономического анализа предпринимательской деятельности» (2 листопада 2018 р., м. Алмати, Казахстан); «Проблеми планування у ринкових умовах» (21-23 вересня 2018 р., м. Одеса); «Știință, educație, cultură» (15 лютого 2019 р., м. Комрат, Молдова); «Taxation of small business as an effective tool for state support Economics. Finance. Business. Management» (24-25 травня 2019 р., м. Київ); Mokslas ir praktika: aktualijos ir perspektyvos (21-22 травня 2020 р., м. Каунас, Литва).

Публікації. Основні результати і висновки дисертації опубліковано у 83 наукових працях, виконаних автором самотійно та у співавторстві, з них: монографії – 6 (у т.ч. 2 одноосібні обсягом 43,3 друк. арк.); розділи у колективних монографіях – 12 (у т.ч. в трьох закордонних), обсяг, який належить автору - 30,71 друк. арк.; статті у фахових виданнях та виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз - 41 (у т.ч. у виданнях, що індексуються в Scopus и WoS – 1; в іноземних періодичних виданнях - 8), обсяг, який належить автору - 20 друк. арк.; наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації - 25 (у т.ч. в іноземних виданнях - 5), обсяг, який належить автору - 4,43 друк. арк. Загальний обсяг опублікованих робіт, що належить особисто автору, становить 98,44 друк. арк.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, п'ятнадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основного матеріалу дослідження становить 405 сторінок. Дисертація містить 55 рисунків, 38 таблиць, а також список використаних джерел (410 найменувань), 16 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність дисертаційної роботи, визначено мету, завдання, предмет і об'єкт, методи дослідження, відображено зв'язок дисертації з науковими розробками, висвітлено наукову новизну та практичну значущість

отриманих наукових результатів, наведено відомості щодо їх апробації та публікації результатів дисертації.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади і еволюція досліджень систем оподаткування в умовах національного та глобального конкурентного середовища» досліджено еволюцію базового понятійно-категоріального апарату і удосконалено структуру та сутність понять «система оподаткування», «податкова конкуренція», «конкурентоспроможність систем оподаткування».

Формування національних систем оподаткування – довготривалий еволюційний процес, пов'язаний із загальною історією країн, їх конституційним, політичним і економічним устроєм, типами держав (унітарні, федеративні, конфедеративні; демократичні, соціальні та ін.), характеристиками економічних систем, рівнями економічного розвитку, індикаторами загальної конкурентоспроможності та ведення бізнесу, людського розвитку, R&D, інноваційності, економічної свободи тощо (за сучасними класифікаціями ООН та міжнародних організацій), культурними особливостями, інституціональним середовищем, ефективністю державних інституцій. Одночасно формування систем оподаткування включає процеси, котрі є наслідком цілеспрямованих (збалансованих, гармонізованих, або хаотичних і некоординованих) рішень та дій відповідних органів законодавчої та виконавчої влади (парламенти, уряди), спеціалізованих державних інституцій, на які законодавством покладено завдання та функції щодо формування й реалізації бюджетно-податкової, фінансової, митної політик та базується на певних поведінкових «моделях-зразках», емпіричних практиках та накопиченому досвіді владних і функціональних інституцій на всіх рівнях центрально-державного, регіонального, місцевого управління й самоврядування.

Сформовані й такі, що функціонують, системи оподаткування, з одного боку, результат використання й впровадження елементів тих чи інших фіскальних доктрин (Р. Масгрейв), певного курсу економічної політики (якщо він існує), певних прямих чи опосередкованих інтересів учасників ринку, урядів інших країн, в останню чергу – соціальних груп населення, які не мають своїх лобістів, але потребують державної підтримки. З іншого боку, системи оподаткування – лише засіб, сукупність певних інструментів для фінансового забезпечення загальних і специфічних державних функцій окремих юрисдикцій, що перебувають в конкретних економічних умовах й задля досягнення аутентичних цілей економічної та соціальної політики урядів в ідентифікованому просторово-часовому вимірі.

Проблематика конкурентоспроможності систем оподаткування має два аспекти: а) внутрішній, пов'язаний із ступенем їх (систем) відповідності національним інтересам, цілям економічного зростання, повної зайнятості, соціальної справедливості та добробуту для всіх; б) зовнішній, пов'язаний із міжнародними порівняннями функціональних характеристик, інституціональної спроможності та технологічної ефективності/результативності національних систем оподаткування. Слід враховувати, що здійснити відповідні порівняння податкових систем практично нерезально, оскільки неможливо об'єктивно порівняти «конкурентоспроможність» податкового законодавства однієї країни з

«конкурентоспроможністю» податкового законодавства іншої. Визначити, яка частка конкурентоспроможності податкової системи належить податковому законодавству, а яка системі оподаткування (включаючи податкові організації інституції), неможливо за визначенням.

Аналіз концептуальних підходів до формування систем оподаткування, основних інструментів податкового регулювання, їх структур та складу суб'єктів податкових відносин дозволив визначити зміни, що набули значення за результатами трансформації форм та проявів економічних, політичних і соціальних процесів. Це зумовило необхідність розширення складу підсистем структури системи оподаткування, які б враховували сучасні тенденції в соціально-економічному розвитку, а саме: а) вагомого значення в умовах цифровізації економіки та алокації бізнес-процесів у глобальному середовищі набуває підсистема інформаційного забезпечення, що має базуватися на інформації з форм податкової, фінансової та статистичної звітності, інформації від третіх осіб (суб'єктів господарювання, органів влади, фінансових установ, від інших юрисдикцій тощо), яка дає змогу оцінити достовірність даних про платника й сплачені ним податки та спрямована на зниження асиметрії податкової інформації; б) виокремлення в підсистемі адміністрування податків складових із сервісно-роз'яснювальної роботи, податкового контролю, інформаційно-аналітичної роботи, вирішення податкових спорів дозволяє структурувати завдання щодо процедур адміністрування, їхньої якості та результативності, що є необхідним в умовах трансформації сучасних підходів до забезпечення виконання податкового обов'язку платниками та податковими органами, посилення ролі адміністрування у формуванні конкурентних переваг системи оподаткування; в) розширення складу кола суб'єктів податкових відносин і доповнення його органами судочинства зумовлено посиленням їхньої ролі та значення в питаннях нормозастосування в податковій сфері та захисту прав учасників податкового процесу.

Глобалізація, з одного боку, розширила горизонти ведення бізнесу і реалізації податкової політики держав світу, а з іншого – посилила взаємний вплив, особливо у сфері оподаткування. Це значно знижує можливості для різкої зміни податкових політик та трансформації систем оподаткування, втім суттєво підвищує роль і значення інституціональної складової конкуренції та податкового регулювання.

Дослідження науково-теоретичних підходів до розуміння базового понятійно-категоріального апарату та розуміння сутнісного зв'язку між категоріями «конкуренція» та «податкова конкуренція», дозволили визначити, що для виявлення проявів податкової конкуренції необхідна інституціональна основа процесу суперництва, що визначає не лише реалізацію цього явища на мікрорівні, але і на мезо-, макро- і мега- рівнях, із урахуванням пріоритетів бюджетно-податкової політики, умов соціально-економічного розвитку економічних систем.

Це дозволить здійснювати податкове планування в розрізі визначення тактичних та стратегічних кроків, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності системи оподаткування і залучення обмежених ресурсів у національний простір.

Комплексний аналіз підходів до дефініції «податкова конкуренція» та

«конкурентоспроможність системи оподаткування» показав, що у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі не розроблено єдиного підходу до визначення цих понять. Класична робота Д. Рікардо (1817) побачила світ під назвою «On The Principles of Political Economy and Taxation» («Про принципи політичної економії та оподаткування»). Тобто Д. Рікардо виходив із внутрішньої єдності принципів політичної економії та принципів оподаткування.¹ Принцип порівняльних переваг країни в міжнародній торгівлі кореспондує з терміном «конкурентоспроможність». Якщо продовжити логіку Д. Рікардо, то загальному принципу порівняльних переваг (конкурентоспроможності) цілком відповідає термін «конкурентоспроможність оподаткування».

У другому розділі «Тенденції конкуренції, гармонізації та уніфікації систем оподаткування: взаємозв'язки з цілями конкурентоспроможності» досліджено податкову конкуренцію як чинник трансформації систем оподаткування, розглянуто міжнародні тенденції в оподаткуванні та інструменти обмеження податкової конкуренції в глобальній економіці, вплив податкової конкуренції на конкурентоспроможність систем оподаткування, визначено фактори формування конкурентоспроможної системи оподаткування та обґрунтовано вибір її детермінант.

Сучасні економічні процеси супроводжуються алокацією діяльності компаній у глобальному економічному просторі, посиленням проявів конкуренції на мікрорівні між суб'єктами господарювання та конкуренції на макрорівні між економічними системами, посиленням інституціональних факторів конкуренції, цифровізацією та віртуалізацією економічних процесів, підвищенням мобільності факторів виробництва і капіталів, зростанням впливу економіки знань, технологій та ролі людського капіталу.

Наукові дослідження форм і методів податкової конкуренції засвідчили можливі ризики та деструктивні прояви податкової конкуренції в сучасних умовах, що зумовлює необхідність боротьби з ухиленням від сплати податків, механізмами податкового планування й жорсткої антиофшорної політики провідних країн. Прагнення до міждержавної взаємодії для запобігання глибокій податковій конкуренції підвищило роль наднаціональних інституцій, зокрема ОЕСР, що виступають регуляторами міжнародних економічних процесів, в тому числі і в оподаткуванні.

Тенденцією стало запровадження заходів обмеження податкової конкуренції через гармонізацію умов оподаткування непрямыми податками в межах політико-економічних блоків та наднаціональних об'єднань, уніфікацію податкових правил та законодавства, запровадження Плану дій BEPS, до реалізації якого приєдналася і Україна, що передбачає, зокрема, контроль трансфертного ціноутворення, контрольованих іноземних компаній та встановлення кінцевих бенефіціарних власників підприємств, обмеження банківської таємниці, запровадження звітності за країнами отримання прибутку (Country by country), визначення ділової мети господарських операцій, що супроводжується загальною тенденцією перенесення податкового навантаження з капіталу на споживання, тобто з більш мобільних факторів виробництва на менш

¹ На це, а також на історично невідлий російський переклад назви роботи Д. Рікардо («Начала политической экономии и налогового обложения») звертає увагу професор С. С. Гасилов.

мобільні. Усі зазначені заходи спрямовані на обмеження маніпулювання ставками податків та режимами оподаткування задія розмивання податкової бази та набуття додаткових конкурентних переваг бізнесу.

Дослідження дало змогу дійти обґрунтованого висновку, що податкова конкуренція як процес досягнення переваг в оподаткуванні не є однозначним чинником, що забезпечує конкурентоспроможність системи оподаткування, де її детермінантами визначено інституціональну складову й податкові режими, структуру податкової системи, якість людського капіталу та рівень податкової культури, розвиненість інфраструктури, ступінь цифровізації економічних та податкових процесів, наявність і повноту податкової інформації, відкритість економічної системи, що відбивається на інноваційній, інвестиційній, інформаційній, виробничій, торговельній та податковій складових конкурентоспроможності економічної системи, невід'ємною складовою якої є конкурентоспроможність системи оподаткування.

Конкурентоспроможність системи оподаткування є здатністю держави до формування, коригування й адаптації діючої податкової системи, визначення напрямів податкової політики, підвищення якості державних інституцій шляхом дотримання принципів, використання методів та інструментів, що дозволяє конкурувати з іншими країнами, отримувати конкурентні переваги, залучати зовнішніх інвесторів, збільшувати надходження до державного бюджету і покращувати соціально-економічний розвиток.

Тож забезпечення конкурентоспроможності систем оподаткування слід розглядати як складову конкурентоздатності юрисдикцій, яка передбачає комплексний вплив на всі аспекти життєдіяльності держави, зокрема її інституції.

У третьому розділі «**Конкурентоспроможна система оподаткування як складова національного економічного простору, що трансформується**» визначено роль і значення конкурентоспроможності системи оподаткування як складової конкурентоспроможності держави, визначено основні виклики під час формування конкурентоспроможності системи оподаткування України; встановлено взаємозв'язок темпів зростання податкових надходжень, темпів росту ВВП та розміру тіньового сектору економіки.

Одним з показників успішності розвинутих країн є пріоритетне забезпечення конкурентоздатності економіки. При цьому основою визначаються стандарти життя і рівень національного добробуту, які обумовлені продуктивністю економіки, здатністю до впровадження інновацій і формуються за рахунок продуктивності діяльності державних інституцій і їх розвитку відповідно до глобальних змін та тенденцій. Таким чином, в основі конкурентних переваг є усталений державний базис, де через реалізацію певної політики влада чинить вплив на всі види конкурентних переваг, в тому числі податкові. Очевидно, що цей вплив може мати як позитивні так і негативні наслідки.

Встановлено, що роль і місце держави в забезпеченні конкурентоспроможності економічних систем не є однозначно визнаними в силу різних підходів до розуміння сутності конкурентоспроможності економічних систем (М. Портер, П. Кругман). Втім, аналіз економічних зрушень, а також причин та наслідків фінансових та економічних криз в останні тридцять років дає

підстави вважати, що одним з головних завдань державних економічних інституцій є виправлення помилок ринку та забезпечення умов для зростання.

Теоретичне узагальнення наукових поглядів дало змогу визначити сутність поняття «конкурентоспроможність держави» як сукупність стійких інституціональних, економічних, інформаційних, інноваційних, інфраструктурних факторів, спрямованих на формування прозорих ринкових відносин, запобігання «провалам держави», здобуття технологічних, інформаційних, інвестиційних, інституціональних, соціальних та фінансових конкурентних переваг шляхом використання відповідних механізмів розвитку, з метою врахування потреб домогосподарств та створення належних умов ведення бізнесу, з урахуванням змін в глобальному середовищі та вектору забезпечення фінансової та податкової транспарентності.

Податкове регулювання, метою якого є розвиток соціально-економічного потенціалу країни, базується на синергії інтересів, мотивів і переваг як для держави, так і для платників податків, що зумовлює реалізацію збалансованої податкової політики, спрямованої на розширене відтворення вітчизняного та залучення іноземного капіталу в країну, що дає імпульс реформуванню в соціальній сфері та національній системі вищої освіти тощо. При цьому податкова конкуренція відіграє одну з провідних ролей в міжнародному переміщенні капіталів та ресурсів, свідомством чого є поширення практики розмивання податкової бази з використанням міжнародних юрисдикцій.

На конкурентоспроможність систем оподаткування впливають: рівень тіньової економіки, справедливність судової системи, нормативно-правове регулювання оподаткування, корупціогенні чинники діяльності податкових органів та інших владних структур, характер соціально-економічного розвитку. Опосередкованими факторами впливу виступають: рівень злочинності та бюрократії в країні, низький рівень освіти, у тому числі фінансової, що лише підтверджує необхідність забезпечення якісних державних інституцій як у сфері оподаткування, так і в цілому в економічній системі.

Основними ризиками для платників в нашій країні, які формуються в системі оподаткування, є ризик необґрунтованого збільшення податкових зобов'язань, збільшення трансакційних витрат ведення бізнесу та виконання податкового обов'язку, слабка передбачуваність податкової політики. Спроби з боку бізнесу знизити ці ризики частково є каталізатором формування тіньового сектору економіки та поширення схем ухилення від сплати податків на національному рівні, а також розмивання податкової бази з використанням міжнародних юрисдикцій з різними режимами оподаткування.

У четвертому розділі «Сучасна парадигма оцінювання конкурентоспроможності систем оподаткування з урахуванням міжнародної практики» здійснено критичний аналіз існуючих підходів до визначення конкурентоспроможності систем оподаткування у рамках міжнародних комплексних індексів визначення конкурентоспроможності економічних систем, запропоновано методологічний підхід до оцінки конкурентоспроможності систем оподаткування країн на основі інтегральних показників, а також за допомогою економетричної моделі, оцінено взаємовплив складових інтегрального індексу.

Детальний огляд методології побудови основних комплексних індексів, що характеризують конкурентоспроможність Індекс глобальної конкурентоспроможності (англ. The Global Competitiveness Index, методологія World Economic Forum), рейтинг «Ведення бізнесу» (англ. Doing Business, методологія The World bank), Індекс економічної свободи (англ. The Index of Economic Freedom, методологія The Heritage Foundation), свідчить про відсутність специфічної складової, пов'язаної з оцінюванням систем оподаткування. У розрахунок міжнародних індексів включено параметри, які характеризують лише окремі їхні аспекти, що не дає змоги застосувати цілісні підходи саме до підбору зваженої критеріальної бази визначення необхідних компонентів для відображення основних тенденцій і трансформацій з метою порівняння сфер оподаткування різних країн. Вибір показників для розрахунку залежить від призначення міжнародних індексів та їх завдань.

На основі аналізу методологічних інструментів міжнародних рейтингів обґрунтовано необхідність використання набору показників, які характеризують системи оподаткування для комплексної оцінки їх конкурентоспроможності. Визначено, що часовий лаг між формуванням зведених індексів та періодом набору даних для розрахунку становить 1,5-2 роки, що з погляду синхронізації даних супроводжується ризиками спотворення реального рівня рейтингу країн. Зростання Індeksu глобальної конкурентоспроможності (далі - ІІК), як і прогрес у рейтингу «Ведення бізнесу» або Індeksu економічної свободи дозволяє оцінити конкурентоспроможність систем оподаткування лише фрагментарно, хоча і відображає окремі поточні тенденції, у тому числі в оподаткуванні досліджуваних країн.

Із метою оцінки конкурентоспроможності системи оподаткування запропоновано використовувати методологію на основі інтегрального показника, до розрахунку якого включено 12 складових: кількість податкових платежів на рік (Number of taxes and contributions paid, методологія The World bank²) (1), витрати часу на складання, подання податкової звітності і сплату податків (Time, методологія The World bank) (2), сукупний податковий платіж (Total tax and contribution rate, методологія The World bank) (3), максимальна ставка податку з доходів фізичних осіб (діє в країні згідно із законодавством) (4), максимальна ставка податку на прибуток (діє в країні згідно із законодавством) (5), ставка податку на дивіденди (діє в країні згідно із законодавством) (6), ставка податку на процентні доходи (діє в країні згідно із законодавством) (7), ставка податку на роялті (діє в країні згідно із законодавством) (8), кількість балів за категорією «Податкове навантаження» (Tax Burden, згідно із методологією The Heritage Foundation³, до 2017 р. – кількість балів у рейтингу «Фіскальна свобода» (Fiscal freedom)⁴) (9), питома вага податкових надходжень у ВВП (статистичні дані) (10), питома вага бюджетних витрат у ВВП (статистичні дані) (11), рівень тіньової економіки (експертні оцінки) (12).

Зазначені показники мають різнобічне охоплення уніфікованих даних та

² Methodology for Doing Business. The World bank. Доступно: <https://www.doingbusiness.org/en/methodology>

³ Methodology. The Index of Economic Freedom. The Heritage Foundation. Доступно: <https://www.heritage.org/index/pdf/2020/book/methodology.pdf>

⁴ Відповідно до Методології The Heritage Foundation з 2017 року відбулася зміна назви категорії «Фіскальна свобода» на «Податкове навантаження».

включають: розрахункові й експертні оцінки (показники 1-3, 9, 12); достовірні співставні статистичні дані (показники 10, 11); діючі ставки податків (показники 4-8). Отже, інтегральний індекс, побудований на основі наведених складових, дасть змогу здійснювати комплексну оцінку з урахуванням як тягаря податкових вилучень на макро- та мікрорівні й впливу неформального сектору економіки, так і умов ведення бізнесу в окремій юрисдикції.

Оцінку рівня конкурентоспроможності систем оподаткування проведено на основі графічного методу, який ґрунтується на побудові радіальних діаграм (багатокутників конкурентоспроможності) (рис. 1).

В таблиці 1 наведено значення індексу конкурентоспроможності, розрахованого для семи країн за 2013-2020 рр.

Таблиця 1

Індекс конкурентоспроможності для п'яти країн за 2013-2020 рр.

Країна	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Зміна індексу в 2020 році порівняно із 2013
Бразилія	0,887	0,869	0,817	0,825	0,816	0,785	0,83	0,809	-0,078
Великобританія	1,477	1,493	1,54	1,549	1,548	1,459	1,576	1,491	-0,014
Індія	1,152	1,163	1,164	1,129	1,134	1,226	1,419	1,34	-0,188
Китай	1,515	1,522	1,511	1,463	1,427	1,33	1,5	1,447	-0,068
Німеччина	1,498	1,489	1,472	1,479	1,45	1,336	1,453	1,385	-0,113
Україна	0,916	0,936	1,067	0,973	0,958	1,101	1,176	1,085	-0,169
Франція	1,236	1,212	1,177	1,191	1,184	1,064	1,191	1,135	-0,101

Динаміка інтегрального індексу конкурентоспроможності системи оподаткування, наприклад України, станом на 2020 рік помітно зросла порівняно з 2013 роком (+0,169). Це обумовлено рядом факторів, зокрема зниженням: кількості податкових платежів на рік (з 28 в 2013 році до 5 в 2020 році), витрат часу на складання, подання податкової звітності і сплату податків (з 491 години до 328 годин), сукупного податкового платежу (з 55,4% до 45,2% за методологією The World bank), питомої ваги податкових надходжень і бюджетних витрат у ВВП; зростанням: ставок податків на доходи фізичних осіб (на 3 відс.п.) та на прибуток і роялті (на 2 відс.п. відповідно), кількості балів за категорією «Податкове навантаження» (з 78,2 до 81,1). Рівень тіньової економіки зазнав мінімальних змін і зріс з 30% від ВВП у 2013 р. до 31% – у 2020 р., хоча і спостерігалось його коливання (до 36% - у 2014 р. та до 15% у 2016 р.).

Динаміка інтегрального індексу для інших країн має різноспрямований характер та визначається турбулентністю стану державних фінансів і трансформаційними процесами в економіці. Порівняння розрахованого показника конкурентоспроможності на прикладі 2020 р. показало, що його значення для України є гіршим, ніж у Великобританії, Китаї, Індії та Німеччині й суттєво кращим, ніж у Бразилії. Це обумовлено різними рівнями ставок податків, податкового навантаження та особливостями інституційного середовища (див. рис. 1). В Україні поряд із відносно низьким рівнем податкових ставок суттєвими вадами фіскальної системи залишаються недосконале адміністрування, високий

рівень тіньової економіки та корупційних ризиків, що супроводжується проявами опортуністичного ухилення від сплати податків, слабкістю державних інституцій та порівняно низькою бюджетною продуктивністю.

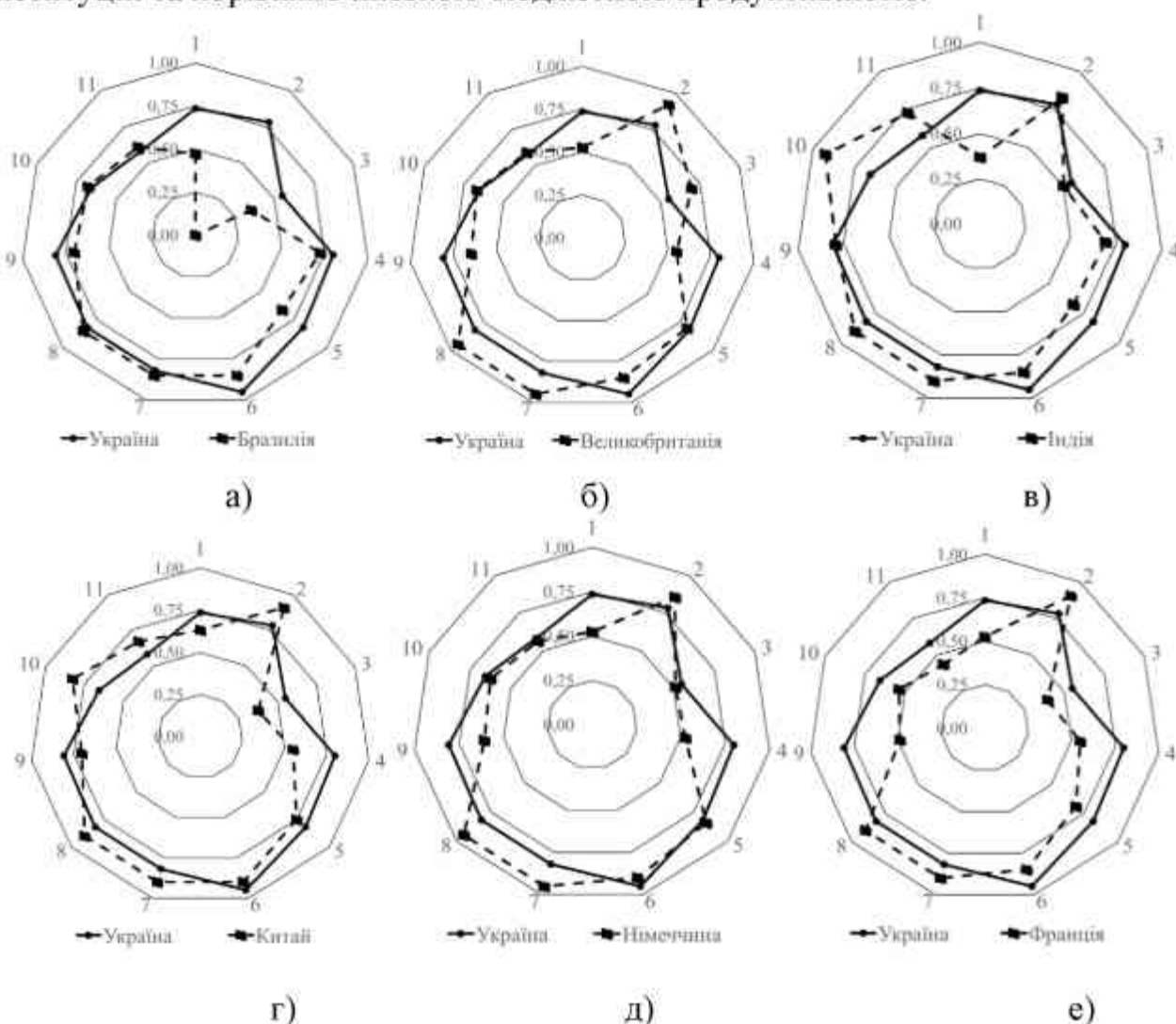

Рис. 1. Результати оцінки конкурентоспроможності України у порівнянні з країнами світу у 2020 р.

**Побудовано автором*

На основі отриманих даних розраховано ймовірні зміни рівня конкурентоспроможності системи оподаткування України в умовах 2020 р. при зниженні ставки податку на прибуток (далі ПП) на 2 відс.п. (з 18% до 16%) та на 3 відс.п. (з 18% до 15%) за статичності інших складових (табл. 2).

Визначено, що зміна лише одного показника (ставки ПП) до 16% та до 15% позитивно вплине на значення індексу конкурентоспроможності України та змінить характер тренду для нових значень (рис. 2).

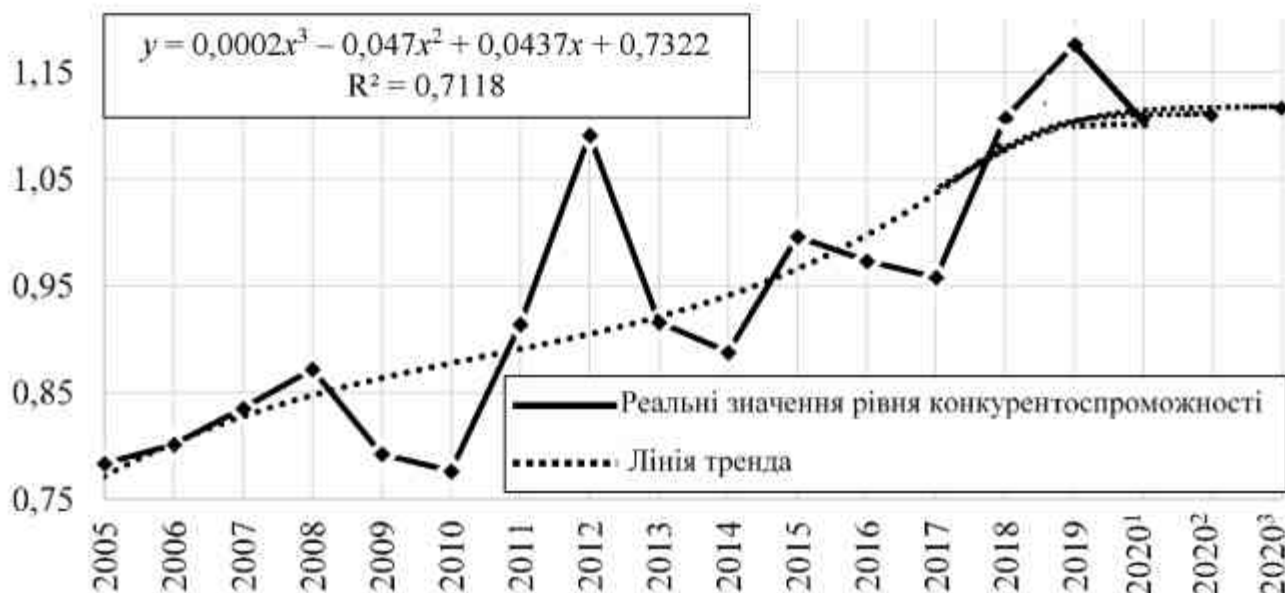
Таблиця 2

Прогнозні значення рівня конкурентоспроможності системи оподаткування України при зниженні ставки податку на прибуток

Показники	16 %	15%
Розраховані значення на основі зниженої ставки ПП	1,090	1,093
Абсолютні відхилення від базового року (ставка ПП – 18%)	0,006	0,009
Відносні відхилення від базового року (ставка ПП – 18%)	0,6	0,8

**розраховано автором*

Для визначення характеру розвитку конкурентоспроможності системи оподаткування України побудовано тренд у вигляді поліноміальної кривої третього порядку за 2005-2020 рр., який має достатньо високий рівень детермінації (72%, $R^2 = 0,7118$). З графіка, де відображено результати розрахунків, видно, що рівень конкурентоспроможності системи оподаткування носить нестійкий характер та має суттєві коливання, втім тренд демонструє висхідний характер динаміки індексу конкурентоспроможності для України. (рис. 2).

¹ – 18%; ² – 16%; ³ – 15%

Рис. 2 Тренд рівня конкурентоспроможності системи оподаткування України за 2005-2020 рр.

**Побудовано автором*

У представленому на графіку рівнянні x – роки, а y – рівень конкурентоспроможності.

З метою виявлення взаємовпливу складових індексу конкурентоспроможності системи оподаткування побудовано економетричну модель, де на основі кореляційного-регресійного аналізу факторних складових інтегрального показника за 2013-2020 рр. встановлено взаємозв'язок між ними.

Це дало можливість визначити найбільш вагомі чинники із заданих нами в моделі та їх силу впливу на конкурентоспроможність. Побудована множинна лінійна регресія з відносно високою точністю описує залежність розрахованих значень індексу конкурентоспроможності податкових систем від заданих характеристик, де найбільшу вагу має «Рівень тіньової економіки» (1,814). Найменший вплив мають такі показники, як «Витрати часу на складання і подання податкової звітності та сплату податків» (0,103) та кількість балів за категорією «Податкове навантаження» (до 2017 р –рейтинг «Фіскальна свобода» (0,284).

Для держав, які мають транзитивний характер економіки, зокрема України, загальне податкове навантаження є важливим, оскільки сприятливе інституційне та адміністративне середовище у сфері оподаткування не сформовано на рівні, який можуть забезпечити розвинуті країни західної Європи. Водночас з

розвитком інституційного середовища та удосконаленням процедур і умов оподаткування вага фактору ставок податків буде істотно знижуватися.

У п'ятому розділі «Підвищення конкурентоспроможності системи оподаткування в Україні: концептуальні підходи та їх імплементація» удосконалено методологічний підхід до контролю та протидії ухиленню від сплати податків і тіншовим операціям юридичними особами; удосконалено методичні підходи щодо комплексного контролю за доходами фізичних осіб; доповнено систему показників результативності податкового адміністрування для використання в Україні; розроблено схему організації інформаційного середовища в податкових цілях; обґрунтовано комплекс заходів щодо запобігання, виявлення і припинення корупційних порушень у фіскальних органах, обґрунтовано концепцію підвищення конкурентоспроможності системи оподаткування країни.

Визначено, що інтереси держави і суспільства збігаються у визнанні необхідності припинення тіншових операцій, пов'язаних із ухиленням від сплати податків та відшкодування завданої таким ухиленням шкоди, за одночасного збереження легальної економічної активності та оподаткування операційної діяльності, яка відповідає чинному законодавству. Враховуючи зазначене, запропонована типологізація тіншових операцій дозволяє на концептуальному рівні визначити функціональну спрямованість дій окремих органів державного апарату та сформулювати методологічні підходи до контролю і протидії неформальному веденню бізнесу на основі: а) реалізації ризико-орієнтованої системи податкового контролю, спрямованої на зниження адміністративного тиску на сумлінних платників податку і перенесення контрольних-перевірочних зусиль на суб'єктів із високим ступенем ризику ухилення від сплати обов'язкових платежів; б) концептуальних засад організації контролю на основі превалювання суті господарських процесів над їх формою та спрощення вимог до облікової первинної документації. Запропонований підхід ґрунтується на припущенні про необхідність адаптації методів податкового контролю до умов, коли платники не обліковують господарські операції і умисно або неумисно викривлюють конкурентне середовище.

Встановлено важливість податкового контролю щодо фізичних осіб та детінізації їхньої діяльності, що набуває особливого значення, якщо розглядати таких осіб як кінцевих бенефіціарів діяльності будь-якої юридичної особи (господарюючого суб'єкта). Удосконалення методичних підходів до комплексного контролю за доходами фізичних осіб може бути реалізовано через: процедуру легалізації активів та/або податкової амністії; впровадження «нульової декларації»; стимулювання добровільного розкриття інформації в податкових цілях та впровадження методів контролю і моніторингу реального способу життя фізичних осіб у порівнянні із легально отриманими сумами доходів, з яких ними сплачені податки (за методом порівняння доходів та витрат). Впровадження методів контролю і моніторингу реального способу життя фізичних осіб порівняно із легально отриманими сумами доходів, з яких ними сплачені податки, є одним із стимулів для добровільного розкриття інформації в податкових цілях. Можливість зіставляти задекларовані активи і доходи з витратами платників податків значно обмежить безкарне використання тіншових доходів.

Дослідження показали, що через поглиблення процесів глобалізації й цифровізації світових ринків капіталу та міжнародних економічних відносин, актуальність розв'язання для України питань удосконалення податкового контролю та запобігання практикам розмивання податкової бази надзвичайно посилилася і набула не лише внутрішньо-економічного, а й трансграничного значення для розвитку всіх галузей економічної діяльності. Актуальність проблем здійснення податкового контролю пов'язана із наявністю асиметрії інформації в податкових цілях на різних інституціональних рівнях в національному просторі та між окремими юрисдикціями на наднаціональному рівні. Тобто виникає необхідність розширення інформаційного середовища в податкових цілях, яке б забезпечувало достовірні дані щодо платників на національному рівні і в інших юрисдикціях.

Розроблено методологічний підхід до організації інформаційного простору в податкових цілях із урахуванням надання даних за запитом, автоматичного та спонтанного обміну податковою інформацією (рис. 3).

Подолання викликів та загроз асиметрії податкової інформації на наднаціональному та національному рівнях лежить у сфері прозорості структури бізнес-процесів та побудови виробничих ланцюжків. Проте це є неможливим без належного методологічного забезпечення складання звітності, яка є основою транспарентності.

Прозорість діяльності та підзвітність податкових адміністрацій є однією з умов забезпечення рівних конкурентних умов ведення бізнесу й запорукою дотримання законодавства у податкових відносинах усіх економічних агентів.

Це актуалізує необхідність забезпечення транспарентності діяльності фіскальних відомств. Сучасні українські реалії щодо впровадження ефективних механізмів протидії корупції, як і тіньовій економіці, потребують не лише гармонізації вітчизняного законодавства з відповідними актами Європейського союзу, але і з'ясування факторів, що формують підґрунтя для корупційних дій, їхніх форм і проявів. За опитуванням у 2011 р., в Україні корупція посідала четверте місце серед інших проблем, що стояли перед країною (їх було визначено дванадцять), після проблем низького рівня життя населення, низької якості охорони здоров'я та безробіття, втім, уже у 2018 р. питання корупції посіло вже третє місце після проблем низького рівня життя і військових дій на Сході країни. Причому 41,6%⁵ громадян оцінюють фіскальне відомство як корумповане. Це відносно нижчий показник від сприйняття корупції у прокуратурі (54,3%)⁶, проте є суттєвим не лише через значення, але і через відсоток громадян, що стикаються із податковими органами, який є в рази вищим, ніж громадян, що стикаються із діяльністю прокуратури.

⁵ Корупція в Україні: сприйняття, довкілля, ставлення. Аналіз за періодом п'ятих опитувань 2015–2018 / КМЕС, Програма USAID «Долучайся!» // Сайт Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва – Режим доступу: <https://bit.ly/31IXP6r>

⁶ Там само

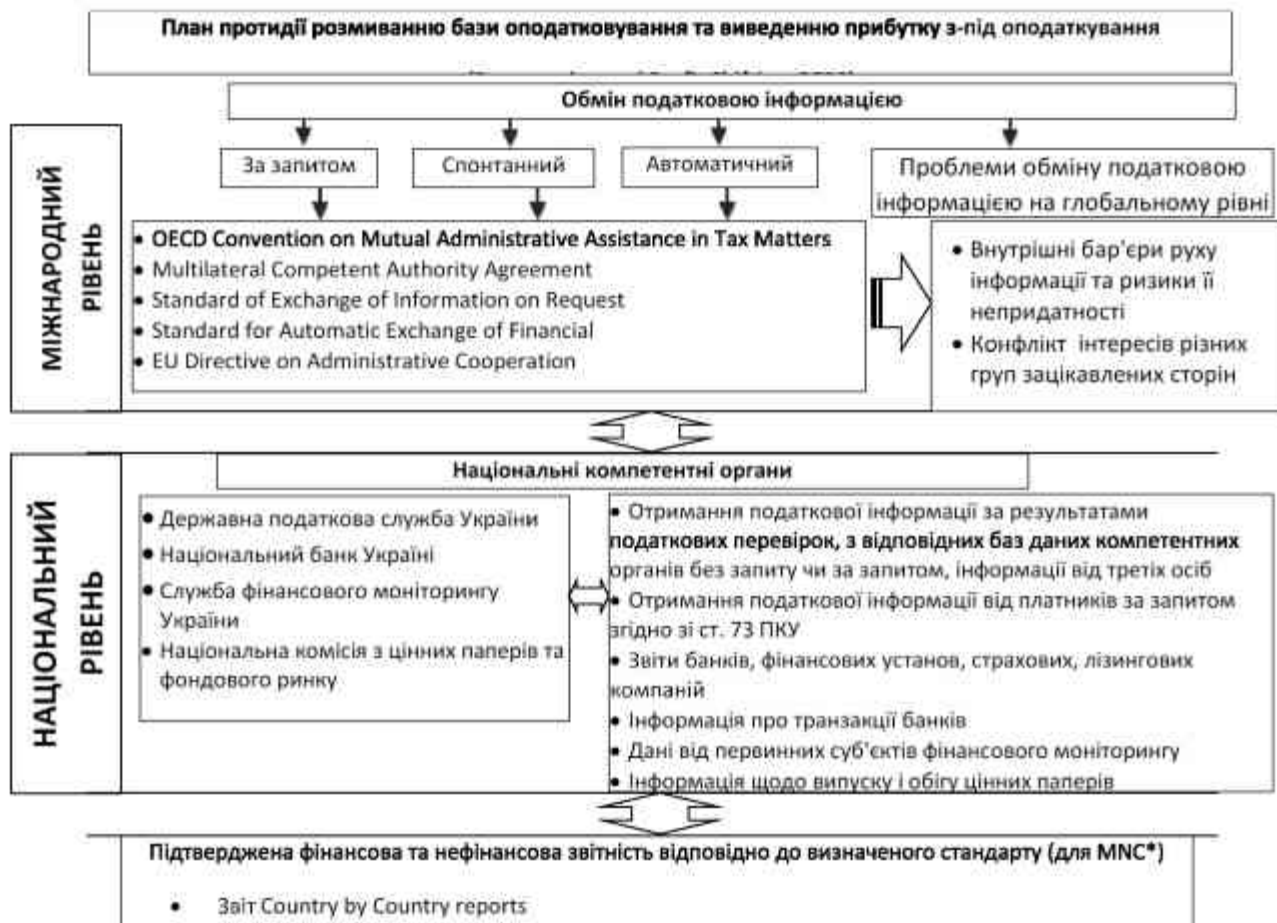

Рис. 3. Інформаційний простір обміну податковою інформацією.

*Побудовано автором

Комплекс заходів щодо запобігання, виявлення і припинення корупційних порушень у фіскальних органах як вагомої інституціональної детермінанти забезпечення конкурентоспроможності системи оподаткування представлено на рис. 4 та включає: а) методологічний підхід до оцінки рівня корумпованості фіскальних органів; б) обґрунтування та розробку методів викриття корупційних злочинів у фіскальних органах, які (злочини) пов'язані із прикриттям схем ухилення від оподаткування (конкретні факти корупції) на основі інструментів активної перевірки осіб, схильних до вчинення корупційних дій і виявлення латентної корупції; в) удосконалення нормативно-правового регулювання викриття ознак корупційних діянь із використанням методів податкового контролю і визначення їх (ознак) як підстави для притягнення до відповідальності.

Аргументовано, що результативність системи оподаткування необхідно розглядати як здатність виконувати функції, що на неї покладені. У цьому контексті важливими умовами забезпечення прозорості та підзвітності системи оподаткування на національному рівні (поряд із заходами, спрямованими на забезпечення транспарентності діяльності платників податків), є запровадження дієвих механізмів внутрішнього та зовнішнього контролю щодо податкових адміністрацій, нагляду громадськості за доброчесністю співробітників фіскальних органів, публічність інформації про діяльність відомства.

Обґрунтовано вдосконалення системи показників результативності податкового адміністрування, що передбачає розширення індикаторів моніторингу і якісну оцінку роботи окремих підрозділів фіскальних органів. Динаміка запропонованих показників дасть змогу визначати ефективність діяльності податкового відомства як на макро -, так і на регіональному рівні, а також за функціональним поділом підрозділів і за окремими податками.

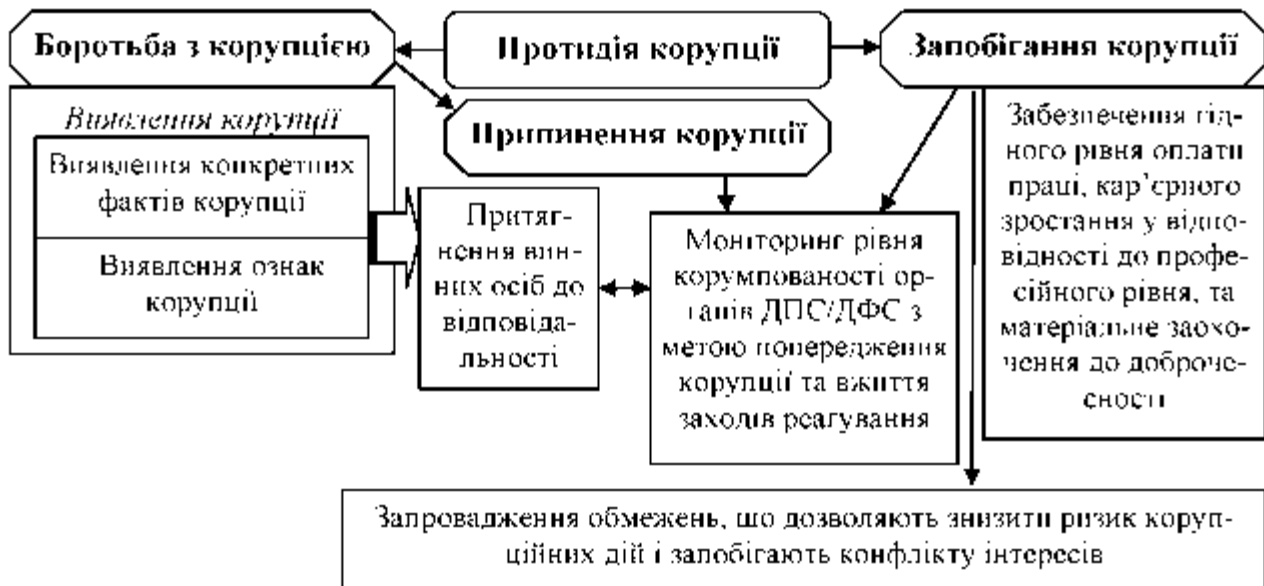

Рис. 4. Структурно-логічна схема комплексу заходів з протидії корупції у фіскальних органах України.

**Побудовано автором*

Аргументовано, що результативність системи оподаткування необхідно розглядати як здатність виконувати функції, що на неї покладені. У цьому контексті важливими умовами забезпечення прозорості та підзвітності системи оподаткування на національному рівні (поряд із заходами, спрямованими на забезпечення транспарентності діяльності платників податків), є запровадження дієвих механізмів внутрішнього та зовнішнього контролю щодо податкових адміністрацій, нагляду громадськості за доброчесністю співробітників фіскальних органів, публічність інформації про діяльність відомства.

Обґрунтовано вдосконалення системи показників результативності податкового адміністрування, що передбачає розширення індикаторів моніторингу і якісну оцінку роботи окремих підрозділів фіскальних органів. Динаміка запропонованих показників дасть змогу визначати ефективність діяльності податкового відомства як на макро -, так і на регіональному рівні, а також за функціональним поділом підрозділів і за окремими податками.

Україна є суб'єктом глобальних економічних відносин, з відкритим типом економіки, що глибоко інтегрована у світовий економічний простір. Приєднання до діючих у світі стандартів і підходів до реалізації співробітництва в економічній та соціальній сферах, розроблених в рамках ООН та ОЕСР, зумовлює характер та інтенсивність реформ. Формування і розвиток системи оподаткування в країні відбуваються в межах світових тенденцій щодо реалізації соціально-економічної політики країнами світу та під тиском проявів податкової конкуренції і міграції

капіталів та робочої сили. Зазначене вище обумовило необхідність розроблення концепції формування конкурентоспроможної системи оподаткування, метою якої визначено забезпечення умов для досягнення цілей соціально-економічного розвитку країни в умовах глобальних викликів і загроз, де основою є стійке економічне зростання, забезпечення зайнятості, соціальної справедливості та добробуту для всіх на основі Цілей сталого розвитку.

В рамках досягнення зазначеної мети визначено наступні завдання:

- запровадження оцінки конкурентоспроможності системи оподаткування;
- удосконалення інституціонального середовища оподаткування на принципах: соціальної справедливості, достатності, недискримінаційності, транспарентності та прозорості, економічної доцільності, зручності, загальності, гнучкості та визначеності на мікро-, мезо-, макро- та мегарівнях, дотримання яких є основою податкових відносин;
- посилення ролі регулюючого потенціалу податкової політики— шляхом виправлення «провалів ринку» за одночасного недопущення «провалів держави»;
- недопущення та нівелювання ризиків і деструктивних проявів податкової конкуренції в глобальній економіці;
- формування інформаційного простору в податкових цілях на національному та наднаціональному рівні;
- запобігання ухиленню від сплати податків та розмиванню податкової бази на засадах дотримання рівних конкурентних умов ведення бізнесу та розвитку людського капіталу ;
- підвищення транспарентності і підзвітності фіскальних органів, що є одним з пріоритетів міжнародного співробітництва в фіскально-податкових цілях.

Досягнення поставлених завдань обумовлює застосування відповідних методів їх реалізації, заснованих на здійсненні ефективних управлінських рішень, посиленні регулюючого потенціалу оподаткування та удосконаленні податкового контролю.

В такому контексті особливого значення набуває подальше удосконалення практики оподаткування в країні шляхом застосування таких підходів та інструментів:

моніторинг рівня стійкості економіки, темпів зростання податкових надходжень, ВВП та розміру тіньового сектору, як суттєвих факторів поточного впливу на формування рівних конкурентних умов ведення бізнесу;

ідентифікація та нівелювання податкових ризиків у відносинах економічних агентів, а також в інституціональному середовищі, зокрема пов'язаних із розмиванням податкової бази та ухиленням від сплати податків;

консолідація та координація ресурсів та зусиль дій органів державної влади для організації інформаційного середовища в податкових цілях як сукупності баз та банків даних, технологій їхнього ведення та використання, інформаційно-телекомунікаційних систем і мереж, що функціонують на основі єдиних принципів, за загальними правилами і забезпечують інформаційну взаємодію контролюючих структур на національному та наднаціональному рівні з іншими державними і фінансовими інституціями щодо обігу податкової інформації про фізичних та юридичних осіб; приєднання до міжнародних конвенцій та угод стосовно автоматичного обміну податковою інформацією, зокрема, стандарту

автоматичного обміну інформацією CRS (Common Reporting Standard) та багатосторонньої конвенції Multilateral Competent Authority Agreement for the Common Reporting Standard (MCAA CRS);

сприяння підвищенню рівня виконання податкового законодавства всіма учасниками податкового процесу через розбудову інструментів податкового комплаєнсу фіскальними органами країни і платниками податків на засадах транспарентності і підзвітності;

удосконалення податкового контролю за сплатою податків юридичними особами із використанням інструментів запобігання розмиванню податкової бази та ухиленню від оподаткування на основі класифікації тіньових операцій, метою яких є ухилення від сплати податків та викривлення конкурентного середовища;

удосконалення податкового контролю за сплатою податків фізичними особами шляхом впровадження механізмів стимулювання добровільного розкриття інформації в податкових цілях та методів контролю і моніторингу реального способу життя фізичних осіб в порівнянні із легально отриманими сумами доходів, з яких ними сплачені податки; орієнтування на транспарентність податкового процесу та запобігання ризикам прояву корупціогенної складової в роботі фіскальних органів та його окремих підрозділів через механізми податкового контролю, нормативні й організаційно-розпорядчі інструменти;

запровадження розширених показників визначення результативності діяльності підрозділів фіскального органу, що забезпечують контроль сплати податків, супроводжують адміністративне та судове оскарження рішень відомства, реалізують інформаційно-роз'яснювальну роботу з платниками податків;

сприяння підвищенню якості обслуговування платників та консолідації зусиль і дій фіскального відомства щодо розширення можливостей для надання електронних послуг.

Системне запровадження зазначених підходів дасть можливість для більш ґрунтовної оцінки системи оподаткування на основі використання інтегрального індексу та його динаміки в цілях виявлення резервів підвищення рівня конкурентоспроможності залежно від об'єктивних змін складових розрахунку.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено теоретичне узагальнення та запропоновано нові підходи до вирішення наукової проблеми, яка полягає у теоретичному обґрунтуванні методологічних підходів до оцінки та розробленні практичних рекомендацій щодо формування конкурентоспроможних систем оподаткування. Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. Протягом останніх тридцяти років системи оподаткування багатьох країн зазнали суттєвих трансформацій внаслідок прискорення глобалізаційних та інтеграційних процесів, що істотно вплинуло на генезу досліджень системи оподаткування. Аргументовано, що національні системи оподаткування трансформуються під впливом як ендегенних факторів інституціонального та економічного характеру, що відповідають завданням податкової політики держави та цілям соціально-економічного розвитку, так і екзогенних чинників.

Глобалізація, з одного боку, розширила горизонти ведення бізнесу і реалізації податкової політики держав світу, а з іншого посилила взаємний вплив, особливо у сфері оподаткування. Це значно знижує можливості для різкої зміни податкових політик та трансформації систем оподаткування, втім суттєво підвищує роль і значення інституціональної складової конкуренції та податкового регулювання.

2. Обґрунтовано необхідність удосконалення теоретико-методологічного підходу до ідентифікації структури системи оподаткування України, яку доповнено підсистемою інформаційного забезпечення, підсистемою адміністрування розширено складовими сервісно-роз'яснювальної роботи, податкового контролю, інформаційно-аналітичної роботи, вирішення податкових спорів, а коло суб'єктів податкових відносин доповнено судовими органами як такими, що суттєвим чином впливають на практику нормозастосування в податковій сфері та захист прав усіх учасників податкового процесу. Така структуризація враховує останні світові тенденції стосовно змін в ланцюжках створення доданої вартості, а також в оподаткуванні і спрямована на актуалізацію складових системи оподаткування та подолання асиметрії податкової інформації.

3. Базисом для виявлення проявів податкової конкуренції є інституціональна основа процесу суперництва. Розуміння сутнісного зв'язку між категоріями «конкуренція» та «податкова конкуренція» передбачає, що для виявлення проявів податкової конкуренції необхідна інституціональна основа процесу суперництва, яка визначає не лише прояви цього явища на мікрорівні, але і на мезо-, макро- і мега- рівнях, з урахуванням пріоритетів бюджетно-податкової політики, умов соціально-економічного розвитку економічних систем.

Податкова конкуренція як процес досягнення переваг в оподаткуванні не є однозначним чинником формування конкурентоспроможності системи оподаткування в умовах, коли цілі податкової конкуренції не забезпечують виконання завдань соціально-економічного розвитку економічної системи. При цьому детермінантами конкурентоспроможності системи оподаткування визначено інституціональну складову оподаткування та податкових режимів, структуру системи оподаткування, якість людського капіталу та рівень податкової культури, розвиненість інфраструктури, ступінь цифровізації економічних та податкових процесів, наявність і повноту податкової інформації, відкритість економічної системи, що відбивається на інноваційній, інвестиційній, інформаційній, виробничій, торговельній та податковій складових конкурентоздатності економічної системи, невід'ємною складовою якої є конкурентоспроможність системи оподаткування.

Формування національних систем оподаткування довготривалий еволюційний процес, пов'язаний із впливом багатьох факторів, що включає процеси, котрі є наслідком цілеспрямованих рішень, дій відповідних органів законодавчої та виконавчої влади й державних інституцій, і базується на певних поведінкових «моделях-зразках», емпіричних практиках, а також на накопиченому досвіді владних і функціональних інституцій. Здійснити відповідні порівняння податкових систем практично неможливо, оскільки вкрай важко порівняти «конкурентоспроможність» податкового законодавства однієї країни з «конкурентоспроможністю» податкового законодавства іншої. Визначити, яка

частка конкурентоспроможності податкової системи належить податковому законодавству, а яка системі оподаткування (включаючи податкові організації інституції), неможливо за визначенням.

4. Підвищення мобільності факторів виробництва і капіталів загострили прояви податкової конкуренції, що в останні тридцять років обумовило тенденції до реалізації агресивного податкового планування мультинаціональними компаніями, структурування бізнес-процесів з урахуванням можливостей податкового планування та ухилення від сплати податків з використанням міжнародних юрисдикцій. Країни Європейського Союзу обмежили податкову конкуренцію через запровадження гармонізації та уніфікації податкового законодавства, що забезпечило відносну гомогенність групи цих країн, а також уніфікацію податкових систем. Одночасно світовою тенденцією стало запровадження й інших заходів обмеження податкової конкуренції (розкриття банківської таємниці, реалізація заходів в рамках Плану дій BEPS) з одночасним посиленням детермінантів, що підвищують конкурентоспроможність систем оподаткування, в рамках яких відбувається реалізація податкової політики, спрямованої на розвиток економічних, соціальних, інвестиційних та інституціональних процесів задля підвищення добробуту населення. Все більшого значення набувають не стільки ставки податків, скільки режими адміністрування податків в країнах, рівень перерозподілу податкових надходжень через бюджети, співвідношення між прямими та непрямими податками, рівень прозорості економічної системи та оподаткування, інституціональні умови податкових відносин, що і характеризує конкурентоспроможність системи оподаткування та її привабливість для фізичних осіб та економічних агентів.

5. Міжнародна практика оцінки конкурентоспроможності економічних систем не дозволяє дійти висновку щодо конкурентоспроможності системи оподаткування через фрагментарне висвітлення оподаткування при визначенні показників, які характеризують податкову систему для розрахунку індексів. Недосконала практика оцінки конкурентоспроможності систем оподаткування обумовила розробку методологічного підходу до визначення конкурентоспроможності систем оподаткування на основі використання інтегрального індексу, який враховує дванадцять складових, що характеризують податкову систему за напрямками на макро- та мікрорівні, де на макрорівні застосовано показники, що характеризують рівень тиску з боку держави щодо податкових вилучень та вплив тіньової економіки, а на мікрорівні – трансакційні витрати суб'єктів господарювання в частині адміністрування податків та умов ведення бізнесу, навантаження на оплату праці, реінвестування капіталу та навантаження на фінансовий результат компаній, доцільність застосування яких (складових) у запропонованій комбінації залежить від детермінантів конкурентоспроможності систем оподаткування.

6. Розроблено методологічний підхід до оцінки динаміки інтегрального індексу конкурентоспроможності систем оподаткування шляхом використання регресійного аналізу та визначення його тренду, що дозволяє виявити резерви підвищення конкурентоспроможності системи оподаткування та прогнозувати її зміни в майбутньому залежно від зміни складових для розрахунку такого індексу.

7. Застосування для розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності системи оподаткування різних груп складових обумовило необхідність визначення вагомості кожного показника та ступеня його впливу на інтегральний індекс. Розроблено методологічний підхід до оцінки конкурентоспроможності системи оподаткування на основі економетричної моделі за допомогою побудови множинної лінійної регресії, що дозволило виявити залежність розрахованих значень індексу від заданих характеристик та їх взаємовплив за допомогою коефіцієнтів кореляції.

8. Однією з інституціональних загроз підвищення конкурентоспроможності системи оподаткування є ухилення від сплати податків та високий рівень тінізації економічних процесів в країні. На основі аналізу та класифікації тіньових операцій розроблено методологічний підхід до контролю та протидії цьому явищу на основі реалізації ризико-орієнтованої системи податкового контролю, спрямованої на зниження адміністративного тиску на сумлінних платників податку і перенесення контрольно-перевірочних зусиль на суб'єктів із високим ступенем ризику ухилення від сплати податків; концептуальних засад організації контролю на основі превалювання суті господарських процесів над їх формою та спрощення вимог до облікової первинної документації. Запропонований підхід заснований на припущенні про необхідність адаптації методів податкового контролю до умов, коли платники не обліковують господарські операції і викривляють конкурентне середовище.

9. Оподаткування доходів фізичних осіб як кінцевих бенефіціарів суб'єктів господарювання є важливим елементом забезпечення конкурентоспроможності системи оподаткування. Це потребує не лише додаткових інструментів контролю на міжнародному рівні, через імплементацію моніторингу контрольованих іноземних компаній та бенефіціарних власників, але і шляхом запровадження комплексного контролю за доходами фізичних осіб на національному рівні, через механізми стимулювання добровільного розкриття інформації в податкових цілях та впровадження методів контролю і моніторингу реального способу їх життя в порівнянні із легально отриманими сумами доходів, з яких ними сплачені податки. Запропоновано методичні підходи до комплексного контролю за доходами фізичних осіб, що включає процедуру легалізації активів та/або податкової амністії; впровадження «нульової декларації»; стимулювання добровільного розкриття інформації в податкових цілях та впровадження методів контролю і моніторингу реального способу життя фізичних осіб порівняно з легально отриманими сумами доходів, з яких ними сплачено податки (за методом порівняння активів і доходів з витратами).

10. Інституціональні умови підвищення конкурентоспроможності системи оподаткування в Україні мають будуватися на усуненні ризиків системного характеру, до яких віднесено результативність та транспарентність податкових органів. Удосконалено систему показників оцінки результативності податкового адміністрування та методикау їх розрахунку для використання в Україні шляхом розширення індикаторів для якісної оцінки роботи окремих підрозділів за напрямками: сервісно-роз'яснювальна робота, апеляційне та судове оскарження, робота із податковим боргом, якість контрольно-перевірочної роботи та її результативність, а також моніторинг індексу витрат на мобілізацію податків до

бюджетів. На відміну від стандартизованої оцінки результативності податкового адміністрування на основі податкового розриву або Методики діагностики податкового адміністрування TADAT (the Tax Administration Diagnostic Assessment Tool), які є потужним інструментом для аналізу просування реформ в оподаткуванні на макrorівні та дозволяють порівнювати прогрес по окремій країні, запропонована система показників дозволяє оцінювати результативність та якість роботи контролюючого органу як на макро- так і на так і на рівні окремих підрозділів та напрямів роботи з адміністрування.

11. Транспарентність діяльності контролюючих органів у сфері оподаткування є однією з основних детермінантів забезпечення конкурентоспроможності системи оподаткування. Необхідність нівелювання та мінімізації протиправних дій представників фіскального відомства обумовили розробку структурно-логічної схеми протидії системній корупції у фіскальних органах та передбачає комплекс заходів щодо запобігання, виявлення і припинення корупційних порушень і включає: а) методологічний підхід до оцінки рівня корумпованості органів та підрозділів ДПС і ДФС; б) розробку методів викриття корупційних злочинів, які ґрунтуються на прикритті схем ухилення від оподаткування (виявлення конкретних фактів корупції), на основі інструментів активної перевірки осіб, схильних до вчинення корупційних дій і виявлення латентної корупції; в) удосконалення нормативно-правового регулювання викриття ознак корупційних діянь шляхом впровадження податкових методів контролю, а також визначення виявлених ознак як підстави для притягнення до відповідальності особи, у службовій діяльності якої викриті такі ознаки.

12. Встановлено особливості обігу податкової інформації та обґрунтовано концептуальні підходи до формування інформаційного середовища в податкових цілях, що враховує різні рівні національного та наднаціонального обігу податкової інформації щодо фізичних та юридичних осіб і дозволяє оперативнo отримувати інформацію із спеціальних баз на національному рівні, зіставляти її з інформацією на глобальному рівні, забезпечувати їх синергетичний ефект в цілях боротьби з міжнародними схемами ухилення від оподаткування і посилення ефективності податкового контролю, де основним завданням середньострокової перспективи є впровадження стандарту автоматичного обміну інформацією CRS (Common Reporting Standard). Впровадження розробленого підходу дозволяє не лише сформувавши якісний обмін податковою інформацією в країні, але й суттєво підвищити ефективність боротьби з міжнародними схемами ухилення від оподаткування та реалізувати всі можливості та інструменти для посилення ефективності податкового контролю за доходами резидентів як в країні так і за її межами.

13. Обґрунтовано концепцію підвищення конкурентоспроможності системи оподаткування України, що визначає цілі, завдання, принципи і передбачає такі підходи до реалізації та інструментарій: формування транспарентного податкового середовища, сприяння недискримінаційності та дотриманню достатності і соціальної справедливості в оподаткуванні; запровадження моніторингу бюджетно-податкових та інституціональних ризиків для суб'єктів господарювання; організації уніфікованого інформаційного забезпечення в податкових цілях; приєднання до міжнародних конвенцій та угод,

що сприяють запобіганню ухиленню від сплати податків; підвищення рівня виконання податкового законодавства економічними агентами тощо. Реалізація зазначених аспектів дасть можливість для більш ґрунтовної оцінки системи оподаткування України на основі використання інтегрального індексу та його динаміки в цілях виявлення резервів підвищення рівня конкурентоспроможності залежно від об'єктивних змін складових розрахунку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, розділи в колективних монографіях:

1. Олейнікова Л.Г., Войнаренко М.П., Череп А.В. та Череп О.Г. Інноваційний розвиток підприємств за умов ринку: аналіз та оцінка: монографія. Хмельницький: ХНУ, 2010. 444 с. (22,2 друк. арк., особистий внесок автора: 5,55 друк. арк., досліджено процес інноваційного розвитку, проблеми ІД підприємств).
2. Олейнікова Л.Г. Реформування бюджетної системи відповідно до стандартів законодавства Європейського Союзу. *Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку суб'єктів господарювання, регіонів і держави та шляхи їх вирішення*: монографія / За ред. Череп О.Г. Запоріжжя: ЗНУ, 2012. С. 50-60. (0,5 друк. арк.).
3. Олейнікова Л.Г. Планування підвищення ефективності оподаткування з метою забезпечення конкурентоспроможності економіки України. *Управління інтелектуальною власністю як складова бюджетування на рівні держави, регіонів і суб'єктів господарювання*: монографія. Запоріжжя: ЗНУ, 2012. С. 137-150. (0,65 друк. арк.).
4. Олейнікова Л.Г. Необхідність податкових реформ в Україні як основи підвищення конкурентоспроможності податкової системи. *Стратегічне управління національним економічним розвитком*: монографія / Заг. ред. Кендюхова О.В. Том 2. Донецьк: ДонІІГУ, 2013. С. 37-47. (0,5 друк. арк.).
5. Олейнікова Л.Г. Теоретико-методичні засади економічної безпеки підприємств за допомогою показників конкурентоспроможності і конкурентостійкості: монографія. *Стратегічні напрямки забезпечення сталого розвитку економіки*. : монографія / За ред. А.В. Череп. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. С. 216-225. (0,45 друк. арк.).
6. Олейнікова Л.Г. Пропозиції щодо подальшого підвищення позицій України в міжнародній податковій конкуренції. *Теоретико-методичні основи управління інноваційним механізмом розвитку суб'єктів господарювання і суспільства*: монографія / Під заг. ред. О.Г. Череп. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. С. 124-134. (0,5 друк. арк.).
7. Олейнікова Л.Г. Підвищення позицій України за рівнем загальної конкурентоспроможності податкової системи. *Глобальні та локальні проблеми соціально-економічного розвитку України: нові виклики та рішення*: монографія / За ред. Берданікової Т.М., Євтушенко Н.О., Череп О.Г. Нікополь-Запоріжжя: ЗНУ, 2014. С. 141-145. (0,2 друк. арк.).
8. Олейнікова Л.Г. Формування конкурентоспроможної системи оподаткування в Україні: монографія. К.: ДНУ «Академія фінансового управління», 2015. 396 с. (16,5 друк. арк.).

9. Олейнікова Л.Г., Точиліна І.В. Удосконалення податкової системи в умовах децентралізації фіскальних повноважень на користь територіальних громад та органів місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми розвитку системи управління державними фінансами: світоінтеграційний контекст*: монографія / За ред. Т.І. Єфименко. К.: ДНУ «Академія фінансового управління», 2016. С. 86-123 (Особистий внесок: удосконалено структуру податкової системи, яку доповнено підсистемою інформаційного забезпечення; 1,82 друк. арк.).

10. Олейнікова Л.Г., Точиліна І.В. Удосконалення адміністрування податків і зборів за наслідками реформування податкової системи. *Державні фінанси України: сучасні підходи до реформування*: монографія / За ред. Т.І. Єфименко. К.: ДНУ «Академія фінансового управління», 2017. С. 294-321. (Удосконалено механізм реалізації принципів оподаткування, який включає цілі, оцінку та процес реалізації податкової політики з метою отримання результатів на засадах принципів ефективності і мінімізації адміністративних витрат; 1,29 друк. арк.).

11. Олейнікова Л.Г. Проблеми інноваційного розвитку і корпоративної соціальної відповідальності бізнесу. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу*: монографія. Т. 6. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. С. 315-320 (0,3 друк. арк.).

12. Oleinikova L.G., Cherep A.V., Cherep O.G., Krilov D.V. Steuerung der Effektivität der Investitionstätigkeit von subjekt der unternehmerischen Tätigkeit. Vienna: Premier Publishing s.r.o., 2018. 236 p. (німець. мова). **(закордонне видання). Vienna, Австрія** (Особистий внесок: детермінанти конкурентних переваг держави на мікро-, мезо-, макро-, мега рівнях; 11,8 друк. арк.)

13. Олейнікова Л.Г. Особливості оподаткування мікро, малого і середнього бізнесу в країнах ЄС: теоретичні засади, форми та інструменти. *Актуальні проблеми фінансового управління: глобальні тенденції і національна практика*: монографія / За ред. Т. І. Єфименко. К.: ДНУ "Акад. фін. управління", 2018. С. 122-131, С. 154-165 (1,15 д.а.).

14. Олейнікова Л.Г. Формування податкової системи України на загальноєвропейських підходах до оподаткування малого і середнього підприємництва. *Бізнес-моделі розвитку національної економіки та підприємницьких структур: сучасні реалії та перспективи*: монографія. Дніпро: Журфонд, 2018. С. 17-26. (0,45 друк. арк.).

15. Олейнікова Л.Г. Трансформація спрощеної системи оподаткування в контексті європейських підходів до державної підтримки малого бізнесу. *Управління державними фінансами: фіскальні правила, ризики, міжнародні стандарти*: монографія / За ред. Т. І. Єфименко. К.: ДНУ "Акад. фін. управління", 2019. С. 286-347. (3 друк. арк.).

16. Олейнікова Л.Г., Череп А.В., Череп О.Г., Калдыбаев Е.К. Особенности налоговых систем Украины, Республики Казахстан и развитых стран мира: монография. К: Издательский дом «Кондор», 2019. 216 с. (особистий внесок: удосконалено нормативну регламентацію і механізми викриття ознак корупційних діянь і визначення їх як підстави для притягнення до відповідальності особи, у службовій діяльності якої викриті такі ознаки; 1,1 друк. арк.).

17. Олейнікова Л.Г., Череп А.В., Череп О.Г., Андиржанова Г.А. *Формирование конкурентоспособной системы налогообложения: социальная ответственность государства и налогоплательщиков: монография. Алматы: ООО «Kim LV Trade», 2019. 194 с. (закордонне видання). Алматы, Казахстан (особистий внесок: розкрито та розвинуто науково-теоретичні підходи щодо сутності поняття «податкова конкуренція», «податкова система»; 1,1 друк. арк.)*

18. Олейнікова Л.Г. *Конкурентоспроможність податкової системи: теорія та практика. К.: ДНУ «Академія фінансового управління», 2020. 536 с. (26,8 друк. арк.)*

Статті у наукових фахових виданнях України, у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз даних, та в наукових періодичних виданнях іноземних держав

19. Олейнікова Л.Г. *Напрями підвищення конкурентоспроможності національної системи оподаткування. Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць НДЕІ. 2010. №12 (115). С. 3-7. (0,2 друк. арк.)*

20. Олейнікова Л.Г. *Підвищення фіскальної й економічної результативності податкового адміністрування в Україні. Фінанси України. 2010. – №10. С. 47-59. (Index Copernicus, Google Scholar). (0,6 друк. арк.)*

21. Олейнікова Л.Г. *Удосконалення фіскальної політики України в рамках антикризової програми. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2010. №3(7). С. 138-144. (Index Copernicus, Google Scholar) (0,3 друк. арк.)*

22. Олейнікова Л.Г. *Створення умов та сприяння добровільній сплаті податків як елемент удосконалення податкової політики України. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2010. №4(8). С. 273-278. (Index Copernicus, Google Scholar) (0,25 друк. арк.)*

23. Олейнікова Л.Г. *Теоретичні аспекти формування конкурентоспроможної податкової системи і її механізму. Продуктивні сили і регіональна економіка: зб. наук. праць. К.: РВПС України, 2010. Ч. 2. С. 336-343. (Index Copernicus, Google Scholar) (0,35 друк. арк.)*

24. Олейнікова Л.Г. *Створення умов для легітимізації економіки України. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2011. №6. Т. 2. С. 268-272. (Index Copernicus, Google Scholar) (0,2 друк. арк.)*

25. Олейнікова Л.Г. *Механізм адміністративного захисту платників податків як фактор підвищення конкурентоспроможності національної податкової системи. Наукові праці НДФІ. 2011. Вып. 1(54). С. 3-15. (Index Copernicus, Google Scholar) (0,6 друк. арк.)*

26. Олейнікова Л.Г. *Удосконалення політики держави у сфері оподаткування як елемент забезпечення економічного зростання. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. 2011. №1(55). С. 250-253. (Index Copernicus, Google Scholar) (0,15 друк. арк.)*

27. Олейнікова Л.Г. *Система оподаткування як складова конкурентоспроможності держави. Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць НДЕІ. 2011. №1 (116). С. 3-7. (0,2 друк. арк.)*

28. Олейнікова Л.Г. *Аналіз виконання Державного бюджету України за 2009 рік. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнічного*

університету. *Економічні науки*. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2011. №2 (14). С. 230-240 (0,5 друк. арк.)

29. Олейнікова Л.Г. Вплив політики оподаткування на стан державних фінансів. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю та аналізу*: міжнар. зб. наук. пр. Житомир: ЖДТУ, 2011. Вип. 1 (19). С. 254-262. (Index Copernicus, Google Scholar). (0,4 друк. арк.)

30. Олейнікова Л.Г. Реформування моделі податкового контролю як елемента конкурентоспроможної податкової системи. *Формування ринкових відносин в Україні*: зб. наук. праць НДЕІ. 2011. №6 (121). С. 49-53. (0,2 друк. арк.)

31. Олейнікова Л.Г. Системні новації удосконалення податкової системи. *Науковий вісник ІЛТУ*: зб. наук.-техн. пр. Львів: ІЛТУ, 2011. Вип. 21.15. С. 262-270 (0,4 друк. арк.)

32. Олейнікова Л.Г. Необхідність підвищення ефективності оподаткування як основи конкурентоспроможності економіки держави. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Економічні науки*. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2012. № 1 (17). С.71-78. (0,35 друк. арк.)

33. Олейнікова Л.Г. Основні переваги податкового кодексу та практика його впровадження. *Науковий вісник ІЛТУ*: зб. наук.-техн. пр. Львів: ІЛТУ, Вип. 21.17. С. 242-247 (0,25 друк. арк.)

34. Олейнікова Л.Г. Інноваційний розвиток як мотив детінізації економіки. *Фінанси України*. 2011. №3. С. 35-41. (Index Copernicus, Google Scholar). (0,35 друк. арк.)

35. Олейнікова Л.Г. Реформування податкової системи з метою забезпечення конкурентоспроможної економіки. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки*. 2011. №4(58). С. 278-279 (Index Copernicus, Google Scholar). (0,4 друк. арк.)

36. Олейнікова Л.Г. Особливості оподаткування нерезидентів у сучасних умовах. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. №8. С. 90-92. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/frvu_2012_8_22.pdf (0,4 друк. арк.)

37. Олейнікова Л.Г. Проблема подвійного оподаткування та методи його уникнення. *Формування ринкових відносин в Україні*. К.: Науково-дослідний економічний інститут, 2012. № 9. С. 45-48. (0,35 друк. арк.)

38. Олейнікова Л.Г. Удосконалення практики застосування податкового кодексу. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки*. 2012. №1 (59). С. 275-277 (Index Copernicus, Google Scholar). (0,4 друк. арк.)

39. Олейнікова Л.Г. Заходи по удосконаленню податкового адміністрування в Україні. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки*. 2012. №2(60). С. 310-311 (Index Copernicus, Google Scholar) (0,4 друк. арк.)

40. Олейнікова Л.Г. Необхідність підвищення ефективності оподаткування як основи конкурентоспроможності економіки держави. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Економічні науки*. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2012. №1 (17). С.71-78 (0,35 друк. арк.)

41. Олейнікова Л.Г. Податкові механізми детінізації економічної діяльності. *Фінанси України*. К.: Науково-дослідний економічний інститут, 2012. №10. С. 44-55. (Index Copernicus, Google Scholar) (0,55 друк. арк.).

42. Олейнікова Л.Г. Методичні підходи до підвищення конкурентоспроможності національної системи оподаткування. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*: зб. наук. пр. Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2012. Вип. 2 Т. 1. С. 74-81 (Index Copernicus, Google Scholar) (0,35 друк. арк.).

43. Oleinikova L. Foreign experience of application of indirect methods of control over taxpayers' incomes and expenditures. *World financial markets in time of euro debt crisis*. Scientific editors. Milos Kral, Jaroslav Slepecky, Sinisa Zatic. Belgrade, Serbia-Kosice, Slovakia: Kniharstvo Georg, Zilina, 2013. P. 85-95 (закордонне видання). **Belgrade, Serbia-Kosice, Slovakia** (0,5 друк. арк.).

44. Олейнікова Л.Г. Обоснование целесообразности модернизации системы налогообложения Украины. *Хабарини Вестник «Экономика». Сериясы «Экономическая»*. Алматы: КІІУ им. Абая, 2014. №4(39). С. 25-40. (закордонне видання). **Алматы, Казахстан**. (0,75 друк. арк.).

45. Олейнікова Л.Г. Налоговая политика администрирования с целью детенизации экономики Украины. *Ekonomika. Nauki. Przyrodnicze / Pod redakcja Malgorzaty Borkowskiej: GS MEDIA, Ul. Walbrzyska 9B. 52-314. Wroclaw: Institut Ekonomiczno-Przyrodniczy MarGo z/s w Olesnicy*. 2014. P. 11-16. (закордонне видання). **Wroclaw, Poland**. (0,25 друк. арк.).

46. Oleinikova L. Transformacja przepisów podatkowych Ukrainy w okresie decentralizacji. *Nowoczesnosc przemyslu i uslug nowe wyzwania*. Katowice: Pracazbirowa pod redakcyą Jana Pyki, 2017. С. 494-503. (закордонне видання) **Katowice, Poland**. (0,45 друк. арк.).

47. Олейнікова Л.Г., Череп А.В., Тищенко О.С. Конкурентоспроможність податкової системи в умовах глобалізації. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. Вип. 6. №2. Т.2. С. 97-100 (Index Copernicus, Google Scholar) (0,35 друк. арк.).

48. Олейнікова Л.Г. Формування інформаційного простору адміністрування податків і зборів в Україні. *Фінанси України*. 2017. №10. С. 43-52 (Index Copernicus, Google Scholar) (0,6 друк. арк.).

49. Олейнікова Л.Г., 2018. Усовершенствование планирования и администрирования налоговых платежей в Украине. *Хабарини Вестник «Экономика» Сериясы «Экономическая»*. Алматы, Казахстан, 2018. №3 (57). С. 29-42 (закордонне видання). **Алматы, Казахстан** (0,55 друк. арк.)

50. Олейнікова Л.Г., Точиліна І.В. Податкове стимулювання розвитку освітньої галузі. *Фінанси України*. 2018. №8. С. 106-125 (Index Copernicus, Google Scholar) (1,55 друк. арк.).

51. Олейнікова Л.Г. Глобальні тенденції в оподаткуванні та їх вплив на проблеми і розвиток малого бізнесу в Україні. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2018. №4 (40). С. 80-85. (Index Copernicus, Google Scholar) (0,25 друк. арк.).

52. Олейнікова Л.Г., Точиліна І.В. Спрощена система оподаткування в паративі проблем малого підприємництва в Україні. *Облік і фінанси*. К.: НААН

України, 2019. №2. С. 89-98. (EBSCOhost, Index Copernicus, RePEc, Crossref, DOAJ, ProQuest, J-Gate, РИНЦ, Ulrich's Periodicals Directory, Research Bible, EuroPub, ERIH PLUS, MIAR, Sherpa Romeo, Google Scholar, НБУВ) (0,45 друк. арк.).

53. Олейнікова Л.Г., Точиліна І.В. Спрощена система оподаткування малого бізнесу в Україні як форма державної підтримки. *Наукові праці НДІФІ*. 2019. №4(89). С. 108-122 (0,7 друк. арк.)

54. Олейнікова Л.Г. Подолання асиметрії податкової інформації. *Фінанси України*. 2019. №12. С. 58-76. (Index Copernicus, Google Scholar) (1,55 друк. арк.)

55. Oleinikova L., I. Chumakova, S.Tsevukh. Formation of the information space for audit and taxation as a factor for the improvement of investment attractiveness of the Ukrainian economy. *Integrated Science in Digital Age. ICIS 2019. Lecture Notes in Networks and Systems.* Springer, Cham, 2019. Vol. 78. P. 131-147. (0,55 друк. арк.) **(закордонне видання). Лондон. Англія. Scopus.**

56. Oleinikova L.G., Cherep O.G., Cherep A.V. Leading approaches for implementation of synergic economic efficiency for enterprise innovation and development strategy. *Journal of the Technical University of Gabrovo*. 2019. Vol. 58. P. 38-43 (0,55 друк. арк.). **(закордонне видання). Габрово, Болгарія**

57. Oleinikova L.G. Facilitation of SME's development in Ukraine based on competitive fiscal environment formation. *Science, Business, Society*. International scientific journal. Sofia-Bulgaria: Scientific technical union of mechanical engineering «Industry-4.0», National scientific technical society automation in discrete productions, 2019. Year XIII ISSUE 3. P. 62-65. (0,15 друк. арк.) **(закордонне видання), Sofia, Bulgaria**

58. Олейнікова Л. Г. Реалізація інструментів податкового контролю в цілях виявлення, припинення та запобігання корупційних правопорушень в податкових органах України. *Фінанси України*. 2020. №11. С. 94-113. <https://doi.org/10.33763/finukr2020.11.094> (1,55 друк. арк.).

59. Олейнікова Л. Г., Долженко І.І. Удосконалення податкового контролю в Україні на основі інструментів плану BEPS і автоматичного обміну інформацією. *Наукові праці НДІФІ*. 2020. №3. С. 79-94. <https://doi.org/10.33763/npdfi2020.03.079> (0,75 друк. арк.)

Публікації за матеріалами конференцій:

60. Олейнікова Л.Г. Необхідність податкового адміністрування як елемент податкової політики в Україні. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів, молодих учених та науковців: «Проблеми та перспективи розвитку регіональної економіки» 12-14 квітня 2012 р. Кременчук Кі ДУ ім. Альфреда Нобеля, 2012. Т. 1. С. 165-167. (0,1 друк. арк.).

61. Олейнікова Л.Г. Адміністрування податків з урахуванням ризиків орієнтованих систем управління податковою системою України. XIV Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми устойчивости деятельности предприятий Украины» 7-8 декабря 2012 г. Симферополь: ИТ «АРИАЛ», 2012. С. 60- 61. (0,1 друк. арк.).

62. Олейнікова Л.Г. Реформування податкової системи з метою спрямування зусиль на підвищення рівня добровільної сплати податків. Матеріали I Міжнародної науково- практичної Інтернет- конференції «Теорія і

практика забезпечення ефективного розвитку суб'єктів ринку» 20 листопада 2012 р. Полтава: ІнтерГрафіка, 2012. С. 47-49. (0,2 друк. арк.).

63. Олейнікова Л.Г. Напрями модернізації системи оподаткування в Україні з метою підвищення конкурентоспроможності держави. I Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання фінансової та бюджетно-податкової політики в контексті реалізації Програми економічних реформ на 2010-2014 роки» 17-18 травня 2012 р. К. ДНУ «Академія фінансового управління», 2012. С. 111-113. (0,1 друк. арк.).

64. Олейнікова Л.Г. Особливості податкової системи України. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Менеджмент у XXI сторіччі4 методологія і практика» 16-17 травня 2013 р. Полтава : видавець Шевченко Р.В., 2013. С. 299-301. (0,15 друк. арк.).

65. Олейнікова Л.Г. Проблеми податкової системи України. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія і практика забезпечення ефективного розвитку суб'єктів ринку» 30 листопада 2013 р. Полтава: ІнтерГрафіка, 2013. С. 113-115. (0,15 друк. арк.).

66. Олейнікова Л.Г. Податки як соціальні регулятори економічних процесів в міжнародній податковій конкуренції.. Матеріали Всеукраїнських читань з міжнародною участю з нагоди 50-річчя кафедри економічної теорії НУК «Технології та методи піднесення економіки України» 29-30 травня 2014 р. Миколаїв: НУК, 2014. С. 113-114. (0,1 друк. арк.).

67. Олейнікова Л.Г. Політика оподаткування як інструмент забезпечення конкурентних переваг країни в світових економічних процесах. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Природокористування і сталий розвиток: економіка, екологія, управління» 10-11 квітня 2014 р. Ірпінь: Національний університет державної податкової служби України, 2014. С. 226-228 (0,17 друк. арк.).

68. Олейнікова Л.Г. Перебудова економіки та впровадження нових технологій формування податкової системи України. Матеріали за X Міжнародна научна практична конференція «Ключеві вислови в сучасній та наука - 2014» 17-25 април 2014 г. Економіки, Софія («Бял ГРАД-БГ») ООД, 2014. Том 2. С. 56-57. (закордонне видання), Софія, Болгарія (0,1 друк. арк.).

69. Oleinikova L.G. Application indirect methods of control over taxpayers' incomes and expenditures. IX Міжнародна науково-практична конференція «Виклики та перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях» 23-24 жовтня 2014 р. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. С. 196-200 (0,2 друк. арк.).

70. Олейнікова Л.Г. Пропозиції щодо забезпечення конкурентоспроможності податкової системи України. Сборник научных трудов «Социология ноосферы современного общества». По материалам II Международной научно-практической конференции «Социальные и технологические аспекты ноосферы современного общества» 5 декабря 2014 г. Желтые воды: Институт предпринимательства «Стратегия», 2014. С. 118-120. (0,2 друк. арк.).

71. Олейнікова Л.Г. Доцільність домінантності стимулюючої та перерозподільчої функції податків. XIII Всеукраїнська науково-практична он-

лайн-конференція молодих учених та студентів «Проблеми та перспективи розвитку національної економіки» Національний університет «Острозька академія» 04.03.2015р. Острог, 2015. С. 138-140. <http://econconf.oa.edu.ua/> (0,17 друк. арк.).

72. Oleinikova L.G. International experience of application of tax leverage for filling state treasury.: Тези доповідей XXIII міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я» 20-22 травня 2015р. / За ред. проф. Сокола Є.І. Харків: НТУ «ХПІ», 2015. Ч.ІІІ. С. 81. (0,1 друк. арк.).

73. Олейнікова Л.Г. Позиції України в міжнародній податковій конкуренції. Науково-практична конференція «Перспективи розвитку національної економіки в умовах посилення глобалізаційних процесів» 15 травня 2015 р. Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка. 2015. С. 119-120. (0,17 друк. арк.).

74. Олейнікова Л.Г. Наслідки податкової та економічної реформ в Україні. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Логістичний менеджмент: проблеми та перспективи» 17-18 листопада 2016 р. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2016. С. 98-100. (0,2 друк. арк.).

75. Олейнікова Л.Г. Конкурентоспроможна податкова система як основа забезпечення конкурентоспроможності держави. XII Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетингові технології в умовах глобалізації економіки України» 29.11-01.12.17 р. Хмельницький: ХНУ, 2017. С. 118-121. (0,15 друк. арк.).

76. Олейнікова Л.Г. Актуальные вопросы правильного применение непрямых методов контроля доходов и расходов налогоплательщиков. Сборник статей международной научно-практической конференции «Новые задачи в социально-экономическом и правовом развития Республики Казахстан в свете реализации стратегии «Казахстан-2050»: курс на расширение демократических основ общества» 8 декабря 2017 г. Алматы : АО «Университет Пархоз» Республики Казахстан, 2017. С. 14-17 (закордонне видання), Алматы, Казахстан (0,17 друк. арк.).

77. Олейнікова Л.Г. Задание реформирования налоговой системы Украины. Материалы Международной научно-практической конференции посвященной 25-летию университета «Туран» и 60-летию современного бухгалтерського учета в Казавхстане «Актуальные проблемы бухгалтерського учета, аудита и анализа в условиях инновационного развития экономики» 22- 23 декабря 2017 г. Алматы: Университет «Туран», 2017. С. 29-34. (закордонне видання), Алматы, Казахстан (0,25 друк. арк.).

78. Олейнікова Л.Г., Файзуліна С.А. Формирование стабильно растущей экономической системы Украины и Казахстана в соответствии со стандартами законодательства Европейского Союза Збірник матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції «Виклики та перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях» 19-20 жовтня 2018 р. / [за ред. А.В. Череп]. Запоріжжя : Видавництво ЗНУ, 2018. С. 29-31. (0,25 друк. арк.).

79. Олейникова Л.Г., Файзулина С.А. Налоговая конкуренция как инструмент реформирования налоговой системы Украины. Материалы Международной научно-практической конференции посвященной 30-летию современного аудита в Казахстане «Современные тенденции в развитии бухгалтерского учета, аудита и экономического анализа предпринимательской деятельности» 2 ноября 2018 года. Алматы: Университет «Туран», 2018. С. 32-37. **(закордонне видання), Алмати, Казахстан** (0,3 друк. арк.)

80. Олейнікова Л.Г. Стратегічні виклики реформування податкової системи України. XVII Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми планування у ринкових умовах» 21.09-23.09.18. Одеса: ХНУ, 2018. С. 138-141. (0,2 друк. арк.)

81. Олейникова Л.Г. Построение паритетных отношений между налогоплательщиками и государством – залог эффективности налоговых систем. Conferința științifico-practică internațională «Știință, educație, cultură» 15 februarie 2019. Комрат: КГУ, 2019 (Tipogr. "A & V Poligraf"). С. 72-77. **(закордонне видання), Комрат, Молдова.** (0,25 друк. арк.)

82. Oleinikova L. Taxation of small business as an effective tool for state support Economics. Finance. Business. Management. 1-st International Economic Forum. 24-25 May 2019. Kyiv. P. 63-74 (0,45 друк. арк.)

83. Олейникова Л. Усовершенствование не прямых методов налогового контроля. Mokslas ir praktika: aktualijos ir perspektyvos : tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija: konferencijos tezių rinkinys 2020 m. gegužės 21-22 d. Kaunas, Lietuva. С. 65-66 URI: <http://dspace.lsu.lt/handle/123456789/77>. **(закордонне видання), Kaunas, Lithuania** (0,2 друк. арк.)

АНОТАЦІЯ

Олейнікова Л.Г. Формування конкурентоспроможних систем оподаткування. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління», Київ, 2021.

Дисертація присвячена обґрунтуванню методологічних і теоретичних засад, прикладних підходів, принципів цілепокладання щодо визначення напрямів, розроблення ефективних механізмів, пропозицій та рекомендацій застосування адекватного реальному стану економіки фіскального та інституціонально-організаційного інструментарію формування конкурентоспроможної національної системи оподаткування в умовах глобальних викликів і загроз.

Розроблено методологічний підхід щодо оцінки інтегрального індексу конкурентоспроможності систем оподаткування на основі регресійного аналізу та визначення його тренду з метою виявлення резервів підвищення конкурентоспроможності системи оподаткування та прогнозування її зміни в майбутньому.

Запропоновано методологічний підхід до оцінки конкурентоспроможності систем оподаткування на основі економетричної моделі за допомогою побудови множинної лінійної регресії, в основу якої покладено врахування залежності розрахованих значень інтегрального показника конкурентоспроможності систем

оподаткування та різних груп складових з урахуванням визначення вагомості кожного показника і ступеня його впливу на інтегральний індекс в залежності від заданих характеристик та їх взаємовпливу за допомогою коефіцієнтів кореляції.

Розроблено концептуальні підходи до організації інформаційного середовища в податкових цілях, які враховують різні рівні національного та наднаціонального обігу податкової інформації щодо фізичних та юридичних осіб, де основним завданням середньострокової перспективи є впровадження стандарту автоматичного обміну інформацією.

Обґрунтовано концепцію підвищення конкурентоспроможності системи оподаткування України, що визначає цілі, завдання, принципи і передбачає інструментарій, спрямований на моніторинг поточного стану конкурентоспроможності системи оподаткування, прогнозування її динаміки, формування і реалізацію інституціонального середовища, а також комплекс методичних і практичних заходів щодо підвищення рівня конкурентоспроможності системи оподаткування.

Удосконалено науково-теоретичний підхід до ідентифікації структури податкової системи, яку доповнено підсистемою інформаційного забезпечення, що включає форми звітності, статистичні дані та будь-яку іншу інформацію і відображає рівень надходжень та специфіку податкових відносин держави і платників, спрямована на зниження асиметрії податкової інформації на національному рівні.

Удосконалено методологічний підхід до контролю та протидії ухиленню від сплати податків і тіньовим операціям, на основі їх класифікації та структурування шляхом розширення сфери застосування методів перевірок діяльності суб'єктів господарювання, які не обліковують господарські операції та використовують схеми прикриття ухилення від сплати податків.

Удосконалено методичні підходи щодо комплексного контролю за доходами фізичних осіб як кінцевих бенефіціарів суб'єктів господарювання шляхом впровадження механізмів стимулювання добровільного розкриття інформації в податкових цілях та впровадження методів контролю і моніторингу реального способу життя фізичних осіб в порівнянні із легально отриманими сумами доходів, з яких ними сплачені податки.

Удосконалено систему показників оцінки результативності податкового адміністрування та методику їх розрахунку для використання в Україні шляхом розширення індикаторів моніторингу, що передбачає не лише систематичний аналіз показників ефективності адміністрування окремих податків та кількісних показників за напрямками мобілізації, донарахування і оскарження, але й якісну оцінку роботи окремих підрозділів за напрямками: сервісно-роз'яснювальна робота, апеляційне та судове оскарження, робота із податковим боргом, якість контрольно-перевірочної роботи та її результативність, а також моніторинг індексу витрат на мобілізацію податків до бюджетів.

Удосконалено комплекс заходів щодо запобігання, виявлення і припинення корупційних порушень у фіскальних органах та розроблено структурно-логічну схему протидії системній корупції як вагомої інституції детермінанти забезпечення конкурентоспроможності систем оподаткування.

Розвинуто теоретичний підхід до встановлення зв'язку між змістом понять «податкова конкуренція» та «конкурентоспроможність систем оподаткування».

Ключові слова: податки, система оподаткування, податкова конкуренція, конкурентоспроможність систем оподаткування, адміністрування, асиметрія податкової інформації, корупція, цифровізація.

АННОТАЦІЯ

Олейникова Л.Г. Формирование конкурентоспособных систем налогообложения. - Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 - деньги, финансы и кредит. - Государственное учебно-научное учреждение «Академия финансового управления», Киев, 2021.

Диссертация посвящена обоснованию методологического и теоретического базиса, прикладных подходов, принципов целеуказания для определения направлений, разработки эффективных механизмов, предложений и рекомендаций применения, отвечающих реальному состоянию экономики, фискального и институционально-организационного инструментария формирования конкурентоспособности систем налогообложения в условиях глобальных вызовов и угроз.

Разработан методологический подход к оценке конкурентоспособности системы налогообложения на основе интегрального индекса и построение его тренда с целью выявления резервов повышения конкурентоспособности системы налогообложения и прогнозирования её изменений в будущем.

Предложен методологический подход к оценке конкурентоспособности налоговой системы на основе эконометрической модели.

Разработаны концептуальные подходы к организации информационной среды в налоговых целях и обоснована концепция повышения конкурентоспособности налоговой системы Украины.

Усовершенствован научно-теоретический подход к идентификации структуры налоговой системы и методологический подход к контролю и противодействию уклонению от уплаты налогов и теневым операциям.

Усовершенствованы методические подходы по комплексному контролю за доходами физических лиц как конечных бенефициаров субъектов хозяйствования путём внедрения механизмов стимулирования добровольного раскрытия информации в налоговых целях.

Усовершенствована система показателей оценки результативности налогового администрирования и методика их расчёта для использования в Украине путём расширения индикаторов мониторинга и комплекса мероприятий по предотвращению, выявлению и пресечению коррупционных нарушений в фискальных органах, разработана структурно-логическая схема противодействия системной коррупции.

Развит теоретический подход к установлению связи между содержанием понятий «налоговая конкуренция» и «конкурентоспособность систем налогообложения».

Ключевые слова: налоги, система налогообложения, налоговая конкуренция, конкурентоспособность системы налогообложения,

администрирование, асимметрия налоговой информации, коррупция, цифровизация.

SUMMARY

Oleynikova L. G. Formation of competitive tax systems. The qualification scientific work published as manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Economic Sciences in specialty 08.00.08 – Money, Finance and Credit. State Educational and Scientific Institution “The Academy of Financial Management”, Kyiv, 2021.

The thesis is devoted to the development of methodological grounds for determining the competitiveness of tax systems based on the calculation of the integral index and recommendations for the formation of competitive tax systems.

A methodological approach to the assessment of the changes in the dynamics of the integral index for tax system competitiveness is developed, which is based on the use of an exponential indicator and its trend determination in order to identify the reserves for improvement of tax system competitiveness and forecasting its changes in the future.

A methodological approach to assessment of tax system competitiveness on the basis of the econometric model is proposed by constructing a multiple linear regression, which is based on consideration of dependence of the calculated values of the integral indicator of tax system competitiveness of various components' groups, given the determination of each indicator weight and the degree of its impact on the integral index depending on the given characteristics and their mutual influence applying correlation coefficients.

The conceptual approaches to the organization of the information environment for tax purposes are developed, which take into account different levels of the national and supranational turnover of tax information in relation to individuals and legal entities, where the main task of the medium-term prospect is introduction of the standard for automatic information exchange.

The concept of improving the competitiveness of Ukraine's tax system is substantiated, which defines the goals, objectives, principles and provides the tools aimed at monitoring the current state of the tax system competitiveness, forecasting its dynamics, shaping and implementing the institutional environment, as well as a set of methodological and practical measures aimed at improving the level of the tax system competitiveness.

The scientific and theoretical approach to identifying the tax system structure is improved, which is supplemented with the subsystem of information support including reporting forms, statistical data and any other information and reflecting the level of revenues and specifics of tax relations between the state and payers, and which is aimed at reducing the tax information asymmetry at the national level.

The methodological approach to controlling and countering tax evasion and shadow operations is improved, based on their classification and structuring, by expanding the scope of methods for restricting and verifying the activities of business entities that do not document business operations and use tax evasion cover schemes.

The methodological approaches to comprehensive control over incomes of individuals as ultimate beneficiaries of business entities are improved by implementing

the mechanisms to encourage voluntary disclosure of information for tax purposes and introducing the methods for controlling and monitoring the real lifestyle of individuals in comparison with legally received amounts of income on which the taxes were paid.

The system of indicators for evaluating the tax administration effectiveness and the methodology for calculating the indicators are improved for application in Ukraine by expanding the monitoring indicators, which provides not only for a systematic analysis of effectiveness indicators for individual taxes administration and quantitative indicators in the areas of mobilization, additional charges and appeals, but also a qualitative assessment of individual divisions' performance in the areas of service and explanatory activities, statutory appeal and judicial appeal, tax debts, quality of control and verification works and their effectiveness, as well as monitoring of the index of expenditures on tax mobilization to budgets.

A set of measures to prevent, detect and stop corruption violations in fiscal bodies is improved and a structural and logical scheme for countering systemic corruption as a significant institutional determinant of ensuring the tax system competitiveness is developed.

The theoretical approach to establishing the relationship between the contents of "tax competition" and "tax system competitiveness" concepts is developed.

Keywords: taxes, tax system, tax competition, tax system competitiveness, administration, asymmetry of tax information, corruption, digitalization.